

I. DÜNYA HARBİ ÖNCESİ İNGİLTERE'DE KURULAN TÜRKOFİL BİR DERNEK: THE ANGLO-OTTOMAN SOCIETY

MUHAMMED SARI*

Giriş

Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkileri, 15 Mart 1579 tarihinde dönemin padişahı III. Murat ile İngiltere Kraliçesi Elizabeth arasında imzalanan bir kapitülasyon antlaşması ile başlamıştır¹. Aslında bu ilk temaslar İngiliz ticaret müesseseleri vasıtasıyla kurulmuştur². İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi zamanla artmaya başlamış, Osmanlı Devleti ise ilk elçisini geçici görevle 1607 yılında İngiltere'ye göndermiş, Londra'da daimi elçiliğini de ancak 1794 yılında açmıştır. Böylece İngiltere'nin İstanbul'da daimi elçilik kurmasına ancak 187 yıl sonra karşılık vermiştir³.

18. yüzyıla gelindiğinde İngiltere, 1798 de fiilen uygulamaya başladığı koruma politikasını, farklı biçimlerde ortaya koymuştur. Bu politika bazen diplomatik yolla, bazen de doğrudan, Osmanlı Devleti'nin yanında yer almak suretiyle 1878 yılına kadar sürmüştür. Mehmet Ali Paşa sorununda Osmanlı Devleti'ne diplomatik destek sağlarken, Kırım Savaşı'nda hem diplomatik, hem askeri destek sağlamıştır.

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE, m.sari@hotmail.com

¹ Zeki Ankan, "Sir Paul Rycout", *Osmanlı Araştırmaları*, XXII, İstanbul 2003, s. 111; Orhan Burian, "Kraliçe Elizabeth'den Sultan Üçüncü Murad'a gelen Hediye'nin Hikayesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 1-2, Mart-Haziran 1951, s. 18-40. Bu tarihi Ali Kemal Meram 1580 olarak zikretmektedir. Bkz: Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969, s. VII. İki devlet arasında Mayıs 1580'de ilk "Sözleşme" yapılmıştır. Buna göre: İngiliz tüccarları, Fransa ve Venedik'e verilmiş olan ayrıcalık haklarına (Kapitülasyonlara) sahip olacaklar, İngiliz ticaret gemileri kendi bayrakları altında Osmanlı sularında dolaşabileceklerdi. İngiltere, elde ettiği bu imtiyaza istinaden, 4 Mayıs 1583 tarihinde İstanbul'da daimi elçiliğini açmıştır. Böylece, Osmanlı başkentinde daimi yabancı elçi sayısı Fransa ve Venedik ait olanlarla üçe çıktığı gibi, Osmanlı-İngiliz resmi diplomatik ilişkileri de kurulmuştur. Bkz: Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789 - 1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.54.

² Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 1-2, Mart-Haziran 1951, s. 1-17.

³ Uçarol, *a.g.e.*, s. 54.

Rusya ve Fransa'nın Ortodoks ve Katoliklerin durumunu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarını önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'ni liberal yönde girişimlere zorlamıştır⁴. 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti özellikle iki büyük komşusu Rusya ve Avusturya'nın gittikçe artan tehdit ve baskısı ile karşı karşıya kalmıştı. Bu iki devletin Osmanlıya karşı yapacakları birlikte bir harekâtı, Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bırakması kaçınılmaz bir sonuç olacaktı. Böyle bir durumda devletin toprak bütünlüğü tehlikeye düşürebilirdi. Bu durum İngiltere'nin çıkarlarının zedelenmesi anlamına geliyordu⁵. Her ne kadar kısa süreli bazı değişiklikler olsa da İngiltere, genel anlamda Berlin Antlaşması dönemine kadar Osmanlı'yı koruma güdüsü içerisinde hareket etmiştir.

Berlin Konferansı döneminde Osmanlı'yı ayakta tutmanın zorluğunu gören İngiltere'de, 1880 yılında hükümet değişimi ile birlikte Osmanlı-İngiliz ilişkileri kökten değiştirmiştir. Bu tarihte Türklere nefreti ile bilinen Liberal Parti lideri Gladstone (William Edward) iktidara gelmiştir. Liberal Parti'nin Osmanlı'yı koruma politikasından vazgeçmesiyle birlikte, bundan boşalan yeri, 1890'lardan itibaren İmparator II. Wilhelm ile birlikte Almanya almaya başlamıştır⁶. İngiltere ile Osmanlı ilişkilerinin Gladstone hükümetiyle birlikte bozulması, İngiliz iç kamuoyunda da farklı tepkilere yol açmıştır. Hükümetler arasında ortaya çıkan boşluk, berberinde çeşitli cemiyet ve örgütlenmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu örgütlenmelerin merkezi ise Londra'dır.

Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa'ya 20 Mart 1896 tarihinde, Londra'dan M.A.R. Bustany adlı bir kişi tarafından bir mektup gönderilmiştir. Bu mektupta Bustany; *"Burada her şey komisyonlar, konuşmalar ve basın aracılığıyla yapılır; bu demektir ki, bu yolla S.M.S.'nin çatısı altında olan büyükelçimizin aracılığıyla "Anglo-Foreign Turkish Committee" adı altında bir komitenin kurulmasına çalışılacaktır"*⁸ diyerek, Büyük Britanya topraklarında Osmanlı lehinde bir dernekleşme faaliyetinin ilk tohumlarının atılması fikrini öne sürmüştür. Mektubun devamında, bu sayede Osmanlı lehinde Avrupa ve Mısır'da İngiliz hükümetine karşı kampanya başlatacaklarından bahsetmiştir. Ayrıca Padişahın bu husustaki isteklerinin takdirle karşılanacağını da yazmıştır.

⁴ Mehmet Temel, "Ulusal Çıkar Politikası Açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne ve Milli Mücadele'ye Bakışı", *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, C.1, S.1, Ocak 1998, s. 123.

⁵ Uçarol, *a.g.e.*, s. 55.

⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 520.

⁷ Buradaki S.M.S. Fransızca orijinalinde bu şekilde yazmaktadır ve bunun kısaltması çözülemediğinden aynen yazılmıştır.

⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SFR. 456.44.3.*

Mektubun sonunda, Beyrut'taki ailesinin hizmetleri ve Sultan'a olan bağlılığından bahisle, *"Bu şehirde bu büyük projeyi gerçekleştirmesi için gerekli yardımı sağlamak adına büyükelçimizin acilen telgraf göndermesini umuyorum. Himayeniz sayesinde onaylanacak ve takdir edilecek bir hizmeti sunmaktan mutluluk duyacağım"*⁹ bildirmiştir.

Bustany'nin göndermiş olduğu bu mektup, Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa tarafından dönemin Osmanlı Londra Sefiri olan Kostaki Anthopulo Paşa'ya iletilmişti; *"Kopyası bana gönderilen bir mektupta Bustany de Londres, davamızın savunulması için "Anglo-Yabancı-Türk Komitesi" (Anglo-Foreign Turkish Committee) adı altında bir komitenin kurulmasına ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir. Bu şahıs hakkında bana bilgi vermenizi rica ediyorum. Aynı zamanda bunu olumlu karşılama hususunda fikrinizi bildirmenizi rica ediyorum"*¹⁰ deniliyordu. Anlaşılan o ki, Bustany İstanbul'da bilinen bir kişi değildir ve bu sebeple Londra'dan bilgi istenmiştir. Ayrıca İngiliz kamuoyunu da etkilemek düşüncesiyle bir İngiliz-Türk Derneği kurulması için adımlar atılmaya başlanmış ve bunun için de doğru kişilerle hareket etmek gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur.

Bustany tarafından gönderilen bu mektuptan yaklaşık 8 ay sonra bir Jön Türk tarafından İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Ahmet Rıza'ya 7 Aralık 1896 tarihli bir mektup gelmiştir. Bu mektupta;

*"Bakınız (Karl Blamid) Fortnight Review'da "Genç Türkiye" başlığıyla mükemmel ve mufassal makaleler yazıyor. Geçende (Pall Mall Gazette) de "Türkiye'de yenilik taraftarları" serlevhasıyla bir bent neşretti. Bunlar çok iyi fakat burada bir (İngiliz, Osmanlı) cemiyeti teşkil etmeden mühim ve kati surette İngilizleri kendi halimizle meşgul edemeyiz. Hatta biz burada İngiliz-Ermeni cemiyetini, İngiliz-Osmanlı haline kalbedinceye kadar muvaffakiyetinden beri kalyoruz. Bunlar zati alinizin Londra'ya gelmenize bağlıdır"*¹¹ denilmektedir.

İlginçtir ki bundan kısa bir süre önce de böyle bir derneğin kurulması fikri belirtilmiştir. Bu iki farklı kişinin birbirinden haberdar olup olmadığı bilinmemektedir. Böyle bir derneğin kurulmasının görünürdeki sebebi Osmanlı ve İngiliz yakınlaşmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra, I. Dünya Savaşı arifesine kadar cemiyet ve bu cemiyetin faaliyetleri ile ilgili bir bilgi görülmez. Ta ki savaş öncesinde yine böyle bir derneğin adı anılmaya başlanmış, hükümet ve kamuoyu, bu şekilde etkilenmeye çalışılmıştır.

⁹ BOA., HR. SFR., 456.44.2.

¹⁰ BOA., HR. SFR., 456.44.1.

¹¹ Eminatp Malkoç, "Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun Kaleminden Ahmet Rıza Bey ve Yazışmaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Der., Vol. 6, No. 12, 2007, s. 142-143.

1. Savaş Öncesi Büyük Britanya'dan Osmanlı'ya Bakış

Savaştan önce ve savaş sırasında, Müslüman vatandaşlarının yöneticilerine karşı cihada katılacaklarından kaygılanan hükümet üyeleri de dâhil, Britanya'da güçlü bir Osmanlı ve Müslüman karşıtı rüzgâr esiyordu. Ne var ki bu korku herkesi etkilememiş, bu duruma direnen, Osmanlı Devleti ve halkı konusunda bir şeyler bilen kişiler vardır: Örneğin gazeteciler ve bilim insanları; aynı zamanda da o topraklara seyahat etmiş, orada iş için bulunmuş ya da Britanya adına çalışmış olanlardır. Bunlar arasında 1905 yılında fahri ataşe olarak İstanbul'da bulunan Mark Sykes, Aubrey Herbert ve George Lloyd da vardır. Bu üçü arasında en açık tepkiyi veren Sykes olmuştur. Kitaplarında, makalelerinde ve konuşmalarında başta dini gelenekler olmak üzere Osmanlıların eski törelerini ve uygulamalarını övmüş ve her seferinde heyecanla savunmuştur. Bununla birlikte Osmanlı geleneklerini sulandırmakla suçladığı Jön Türklerden de hoşlanmamaktadır¹². Bunun yanı sıra İstanbul'daki İngiliz başkonsolosu, Osmanlı Devleti hakkında olumsuz bir düşünce içerisindeydi.

İstanbul Başkonsolosu Mr. Eyres'in 9 Aralık 1913 tarihli *Daily Telegraph*'da bir yazısı yayımlanmıştır. Bu yazının içeriği Osmanlı Devleti ile ilgilidir. Mr. Eyres, bu yazısında Osmanlı coğrafyası hakkındaki deneyimlerini aktarır ve ona göre, Osmanlı'nın yapısının değiştiğini ya da değişeceğini düşünmek zordur. Ayrıca Abdulhamid'i, en kötü türden doğu despotizminin ilahı olarak tanımlar¹³. Yazısının devamında Mr. Eyres; "*Türkiye'nin çökmüş bir ulus olduğunu ve Türk'ün ilerleme kıvılcımları olmadığını, Doğu halkı açısından Türk yenilenmesinden umutlanacak bir şey*"¹⁴ ortaya çıkmayacağını kesin bir dille belirtmiştir. Mr. Eyres'in Osmanlı hakkındaki bu olumsuz görüşleri bazı İngiliz devlet adamlarını bağlamaz ve onlar bu hususta daha farklı düşünürler. Bunun da ötesinde Osmanlı'dan ziyade kendi hükümetlerinin takip etmiş olduğu politikayı ağır bir dille eleştirmişlerdir.

İngiltere'deki Şubat 1914 tarihli bir toplantıda konuşulanlar, bir öz eleştiri mi yoksa muhalefet eseri mi bilinmez ama gerçek şu ki, bu sırada İngiliz hükümetine karşı yoğun bir eleştiride bulunmaktadır. İngiliz Liberal milletvekili (1906-1909) olan Mr. Harold Cox¹⁵ bu toplantıda;

¹² Jonathan Schneer, *Balfour Deklerasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2012, s. 263-264.

¹³ *BOA., HR. SFR., 707.10.02.*

¹⁴ *BOA., HR. SFR., 707.10.02.*

¹⁵ Ralph H. C. Hayburn, "William Pember Reeves, The Times, and New Zealand's Industrial Conciliation and Arbitration Act, 1900-1908", *NZ Journal of History*, 1987, Volume: 21, No: 2, p. 251.

“Üzücü olan şudur ki: büyük Britanya'nın son zamanlardaki politikası Türk İmparatorluğu karşısı bir şekle bürünmüştür.” Sir Edward'ın dış politika ile ilgili kararında felaket derecesindeki gaflar ortaya çıkmıştır. Savaştan önce ne söylediğine bakın. Türkiye'nin kazanacağına inandıkları için savaşın herhangi bir bölge hakkında yeniden düzenleme yapılmaması gerektiği ifade edildi. Büyük güçler daha önceki kararlarından vazgeçerek Balkan devletlerinin Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarından pay almasına izin verilmişti. Türkler Edirne'yi işgal ettiğinde önce Sir E. Grey sonra da Mr. Asquit burayı boşaltmalarını istedi”.

Cox, bu durumun Rusya'nın öyle olmasını istemiş olduğundan kaynaklandığını iddia eder. Mevzuyu Balkan Savaşlarına getiren Cox;

“İngiltere Türkiye'nin önemli şehirlerinden olan Edirne'yi aldığı zaman onun bu kazancına engel olmak istemiş ancak başarısız olmuştur. Bu durum İngiltere'nin onuruna leke sürmüştür. Bu kez Arnavutluk ve Adalar sorunu ortaya çıkmıştı. Ege adaları Yunanistan'a verilmeliydi çünkü burada büyük bir Yunan nüfusu vardı. Düşünün ki, yazın Wight Adalarında Alman nüfusu çok fazladır. Bu durumda Wight Adaları Almanlara mı verilmeli? Çanakkale'yi savunmak için adalar çok önemliydi ama biz Türkiye'yi adalardan vazgeçmesi için şiddetle tehdit ettik” sözleriyle Edward Grey'in dışişleri bakanlığına geçmesinden beri İngiliz dış politikasının tamamının Rusya'ya itaat etmekte şekillendiğini bildirir.

Cox, mevzuyu Ruslar'a getirir ve “Rusya'nın Türkiye'yi yutması için zayıf tutulmuştu. Türkler İngilizlerden Ermenistan konusunda yardım istediğinde Sir E. Grey bu talebi reddetti çünkü Rusya, Ermenilerin yaşadığı yerlerdeki karışıklığın devamını istiyordu. Bu karışıklığın hırsızlık, adam öldürme ve tecavüz gibi” zulümler olduğunu belirtir. İngiltere'nin şu durumda iddialara göre “Hristiyan güçler bu suçlara ortak olarak ashında bu bölgenin Rusya'ya kolay lokna olmasını istemişlerdir”. Aynı politikamın Tibet ve İran'da da uygulandığını ve Sir E. Grey'in Rusya'nın İran topraklarında ilerlemesi, için onunla anlaşmaya vardığını da söyler. Sonuç olarak, Kuzey-Batı Hindistan'ın muhteşem doğal sınırları ileriye kaydırılmak zorundadır¹⁶.

İngiliz sosyalist Arthur Field¹⁷ de özellikle Balkan Savaşı dönemindeki İngiliz politikasından hareketle, Osmanlı Devleti'ne haksızlık yapıldığı düşüncesindedir. Ona göre, Trakya'daki müttefiklerin verdiği dehşet zararlar ve onların Makedonya'daki aşağı kalmayan şeytani davranışları, Hristiyan yazarların raporlarıyla da doğrulanmıştır. Filed, Bu işgal hareketine karşı protestoda

¹⁶ “The Powers and Turkey”, *Islamic Review*, Vol: II, No: II, February 1914, s. 63.

¹⁷ Kate O'Malley, “Metropolitan Resistance: Indo-Irish Connections in the Inter-War Period”, *South Asian Resistances in Britain 1858-1947*, (Editors: Rehana Ahmed- Sumita Mukherjee), Continuum, London 2012, p. 132.

bulununca, hakkında övgüyle yazan sayısız insanlar meydana çıkar. Bunlardan birisi Margaret Robinson, daha sonra kendilerinden, *African Times and Orient Review*'ın editörü olan ve Türkiye'nin Edirne'yi muhafaza etmesini desteklemek amaçlı bir toplantı organize eden Duse Muhammed Ali'dir¹⁸. Duse Muhammed, büyük bir özveri ile İngiliz hükümetinin Osmanlı Devleti'ne karşı bakışını ve politikasını etkilemek için bütün gücüyle çalışır. Hatta 24 Aralık 1913 tarihinde Londra'da Osmanlı büyükelçiliği müsteşarı Raif Bey'e bir mektup gönderir. Mektubunda:

*“Bugün The Anglo-Ottoman Committee sekreteri Mr. Field beni ofisine çağırdı ve burada bana bir mektup yazdı. Bu mektubun bir kopyasını size arz ediyorum. Her ne kadar bu gizli bir bilgi olsa da, içeriğinden sizin ve Majesteleri'nin de bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mektubun biraz açıklanması gerekiyor. Bay Field'in mektubunda bulunan bilgiler doğruysa Hükümet, Türkiye'nin gerçek dostlarını herkese yabancılaştırma eğiliminde olacak şekilde hareket ediyor. Ayrıca açıklamaların gerçekte herhangi bir temeli olup olmadığını da tespit etmenin iyi olacağını düşünüyorum. Böyle bir entrika var ise, komiteyle olan görevim iki kat zorlaşıyor”*¹⁹ sözleriyle İngiliz hükümetinin sadece kendisinin değil, aynı zamanda diğer devletleri de Osmanlı'dan uzaklaştırmak eğiliminde olduğunu belirtir. Aynı gayreti Marmaduke Pickthall da gösterir ve neredeyse bütün mesaisini Osmanlı lehine kamuoyu yaratmaya harcar.

Pickthall, Maliye Bakanlığı'ndaki bir Türk arkadaşından bir mektup aldığı ve bu mektupta: *“Biz kaypak bir çetenin ve insafsız sermayedarların insafına kalmışız. Bunlar bu talihsiz ülkenin çekmek zorunda kaldığı büyük sorumluluk gerektiren günlük anlaşmalar imzalamaktalar. Neden Türkiye, dünyanın iyi para piyasalarından uzak tutuldu? Fransız kredisi neden durduruldu? Çünkü Türkiye, ülkesinin daha da bozulmasına şiddetli bir kararlılık gösterdi”*²⁰ şeklinde Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durumu aktarıyordu. Aslında Türkiye, İngiltere ile kendi bütünlüğünü korumak için anlaşma yoluyla bağlanmak niyetindeydi. Bunun için İngiltere'ye düşen görev, Türkiye'ye adil bir maddi yardım sağlamaktır ki, bu da yine Hint İmparatorluğu'nun en güçlü kalesi olmak için ihtiyaç duyduğu şeydi. Mektubun devamında:

“Her şeye rağmen genç Türkler fanatik olarak İngiliz yanlısı kalmıştı. Türkiye aslında bir İngiliz diktatöründen on yıl boyunca Türk İmparatorluğunun hükümetini üzerine almasını

¹⁸ “Xmas” Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents, DD/DRU/43.

Not: Aubrey Herbert Dokümanlarının temininde bana yardımcı olan Mr. Jonathan Schneu'a çok teşekkür ediyorum.

¹⁹ BOA, DH. KMS. 694.41.1.

²⁰ “The Powers and Turkey”, s. 63.

istemmişti. Bu istek reddedildi. Daha sonra birkaç İngiliz yetkilinin Ermenistan için öngörülen reformları gözden kaçırmamalarını ve yönetmelerini istedi. Ancak aylar sonra aniden reddetti, çünkü o zaman Rusya ve Almanya, Türk İmparatorluğunun bölünmesine itiraz etmek için bir takım anlaşmaya vardılar. İngiltere, son 5 yıl içinde iki kez Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde etkili bir koruma önermişti; başka hiçbir güç böyle bir teklifte bulunmadı. Geçmişin büyük devlet adamları tarafından Türkiye'nin bütünlüğü ilkesi üzerine kurulan eski, sağlam, oryantel politikaya geri dönmelerini istedi"²¹. Buna rağmen İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı en iyi ihtimalle tarafsız gibi görünmeyi tercih etmiştir. Bunun en bariz örnekleri Trablusgarp ve Balkan Savaşları'dır.

Türkiye İtalyanlarla Trablus'ta savaştayken Balkan birlikleri Türkiye'ye karşı aniden saldırdığında, tarafsız her kişinin sempatisi, saldırıya uğrayan Türklere yönelmiştir. Arthur Field buradaki yorumunda:

“İngiliz kiliselerinin sözde Hristiyanları tarafsız kalmışlardır. Kendi Hristiyanlığından şüphe duyan her haydut ya da suikastçı İngiliz Hristiyan Kiliselerinde kendilerine destekçi bulacaklarından emin olabilirler” derken aslında burada sözde bir tarafsızlık görüntüsüne işaret eder. Öyle ki: *“Balkan güçlerinin ilk başarısının hemen ardından, millet olarak tarafsızlığa yasal olarak bağlı olmamıza rağmen, Londra'da bir Anglikan kilisesinde Te Deum isimli bir övgü ilahisi okundu. Basındaki protestoya katılan birkaç kişiden biriydim ve kilise yetkilileri de Te Deum ilahisinden vazgeçme lütfunu gösterip, bunu daha az günahkâr olan başka Hristiyan dualarla değiştirdiğini”*²² bunun da inandırıcılığını sorgulayarak eleştirisini yapar.

Duse, Pickthall, Field gibi kişiler Osmanlı-İngiliz ilişkilerini iyileştirme yönünde çalışırlar. Bu sırada Sykes kadar duygularını seslendirmemekle birlikte George Lloyd ve Aubrey Herbert da yeni bir İngiliz-Osmanlı ittifakını savunur. Sykes'in aksine Herbert, böyle bir ittifakı İttihatçıların iktidara gelmesinden sonra da savunmayı sürdürür. Herbert ittifak meselesinden biraz daha uzaklaşarak Anayasal hükümet, kadınlar da dâhil, tüm Osmanlı vatandaşlarının yasa karşısında eşitliği, Osmanlı İmparatorluğu içindeki küçük milletlerin kültürel hakları vb. gibi İttihatçı vaatlerini ciddiye alır. Yeni bir İngiliz-Osmanlı ittifakının salt Britanya açısından stratejik anlam taşıdığı için değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya desteğine en azından tutucu Çar Rusya'sından daha layık olduğu için savunur. Ayrıca Herbert, İttihatçıların en ileri gelenleriyle, Enver Paşa ve özellikle de

²¹ A.g.m., s. 63.

²² *Aubrey Herbert Documents*, DD/DRU/43.

Talat Paşa'yla da tanışır²³. *The Anglo-Ottoman Society*'nin kuruluşunda da önemli rol üstlenen Herbert, savaşın başlamasıyla gözden kaybolmuş ve dernekteki etkinliği kalmamıştır. Aubrey Herbet'in daha sonra Arapların Osmanlı'ya karşı ayaklanmasının tertip edildiği Arap Bürosunda çalışmış olması, onun Osmanlı-İngiliz birlikteliği konusundaki samimiyetinin ya eksik olduğu ya da bu birlikteliğin mümkün olmadığını farkederek kendi devleti çıkarına hareket ettiği söylenebilir.

2. The Anglo-Ottoman Society'nin Kuruluş Süreci

Anglo-Ottoman Society ve *Anglo-Ottoman Association*'un kurulmasında *Anglo-Ottoman Committee*'nin rolü vardır. Ancak, *Committee*'nin kurulmasında kimin ne rol oynadığı üzerinde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Her iki tarafın da yani hem *Anglo-Ottoman Society* hem de *Anglo-Ottoman Association*'un kabul ettiği bir şey vardır o da, *Anglo-Ottoman Committee*'nin kısa süreli varlığı, 158 Filo Caddesi'ndeydi. Bu kuruluş, *Ottoman Association*'un hiziplerinden türemiş de olabilir. Aynı meclisten ve *Anglo-Ottoman Association*'un sekreteri olan William H. Seed şunları söyler:

*“Bay Field’in, Ottoman-Committee’nin kurduğunu iddia eden bilgiyi not ettim. Onun iddiasını tartışmak istemiyorum. Bay Duse Mohamed’in de kurucusu olduğunu anladım. Aynı iddia, Osmanlı Derneği üyesi bir bayan tarafından yapılmıştır. Belki de bu onur eşit olarak bölünmüştür, çünkü genelde bu gibi durumlarda görülebilir”*²⁴. Seed'in ifadesinde görülür ki, *Anglo-Ottoman Society*'nin ilk çekirdeği olan *Committee*'nin nasıl ve kim tarafından kurulmuş olduğu kesin değildir. Bununla birlikte, Mr. Field'in bu konudaki cevabı bu konuya açıklık getirir: *“Benim ve Duse Muhammed’in Ottoman-Committee’nin kurucusu olduğum ile ilgili iddiaları ayırt etmek için zaman harcayamam. Ben bunu ilk kez önermiştim; Bay Muhammed bu teklifi organize etti”*²⁵.

Bu kuruluşun öncülüğünü Duse Muhammed ile Field yapmış olsa da, *The Near East* dergisinde *Ottoman Committee*'nin varoluş sebebi *“Balkan Komitesinin başarılı çalışmalarının ardından, İngiltere’de bir Osmanlı Komitesi kurulması gerektiği”*²⁶ mantığıyla dile getirilir. *Ottoman Committee*'de Duse Muhammed Ali sadece İngiltere’de temsili yabancıardan oluşan bir danışma komitesine seçilmekle kalmamış, aynı zamanda finans komitesinin üç üyesinden birisi olarak seçilmiştir. Ian Duffield, *“Duse Muhammed, otobiyografisinde daha sonra reddetmesine rağmen, rolünün Osmanlı Elçiliği veya*

²³ Schneer, s. 264.

²⁴ Ian Duffield, *Duse Mohamed Ali and The Development of Pan-Africanism*, Volume II, Edinburgh University, Ph. D. Thesis, October 1971, s. 445.

²⁵ *A.g.t.*, s. 446.

²⁶ *A.g.t.*, s. 446.

*diğer Türk kaynakları tarafından sağlanan fonları dağıtmak olduğunu varsayabiliriz*²⁷ diyerek Duse'nin komite içerisindeki vazifesinin önemine işaret eder. Duse Muhammed ve Mr. Field'in bu girişimleri daha sonra İngiliz-Osmanlı dernekleriyle ilgili yeni faaliyetlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. İlk girişimler, İngiltere'de etkili olan milletvekili, gazeteci gibi kişilerin davet edilmesi şeklinde başlar.

Ortak fahri sekreterlerden Aubrey Herbert'a da bir davetiye gönderilir ve bu davetiyede, yakın tarihli savaşın başlangıcı ve ilerlemesi sırasında balkanlar komitesi tarafından alınan mantıksız tutumun, Hindistan'da ve başka yerlerde bulunan milyonlarca sadık Müslümanın duygularını öfkелendirdiği ifade edilir:

*“Güçlü ve etkili olmadığı sürece bir Osmanlı Derneği kurmak bile elbette yararsızdır. Bu nedenle, önerilen birliğin yeterli nitelik ve niceliğe sahip olduğunu düşünüyorsanız sizi katılmaya davet ediyoruz? daha önce böyle bir oluşuma üye olma arzusunu dile getirenler arasında Lord Lamington, Bay Harold Cox, Bay Gegorge Lloyd, M.P., Hen. Montagu Parker ve Lord Brooke vardır”*²⁸. Bu *Anglo-Ottoman Association*'dan Society'e dönüşümün başlangıç safhalarıdır. Bu esnada Association'un sözcüsü: *“Örgüt yeniden yapılandırılarak bir yönetimin atanması ve adının da “Ottoman Association” olarak değiştiren başka bir karar alındı”* sözleriyle üyelerine duyuru yapar. Türkiye ile ilgili özel bilgiye sahip olan ve ticaretle veya başka yollarla bağlayıcı olan, kişilerle bir organizasyon oluşturmayı amaçladıklarını ve *Anglo-Ottoman Society*'nin popüler bir hareket yaratmaya çalışmakta olduğu ve üyelerinden herkesi memnuniyetle karşıladıklarını belirtir. *Ottoman Association*, daha seçici ve etkili bir organ oluşturarak, İngiliz politikasının Türkiye'ye karşı büyük ölçüde karar verildiği çevrelerde daha fazla etki yaratmak inancıyla, İngiliz konularıyla sınırlandırılır²⁹. Bunun haricinde Osmanlı Devleti'nin politikasını yönlendirmek yahut İngiltere dışında başka bir devletle bir ilişki içerisinde bulunması gibi bir durum söz konusu değildi.

Ottoman Association'un liderleri tarafından Ekim 1913 gibi erken bir tarihte komite yapısında değişiklikler yapılması yönünde çalışmalar yapılır. Aralık 1913 bu anlamda önemlidir. Arthur Field'a göre bu grup, E. N. Bennett'in liderliğindedir ve 11 Aralıkta acele bir icra komitesi toplantısı düzenlenir. 15 Aralık'ta yapılan genel kurul toplantısına çağrılırlar ve burada genel başkanının oy çoğunluğu ile kapsamlı değişiklikler yapılır. Doğal olarak, bu genel kurulun düzgün bir şekilde

²⁷ *A.g.t.*, s. 446-447.

²⁸ 13 December 1913, *Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents*, DD /DRU / 33.

²⁹ Duffield, s. 450.

yönetilmediği ve oluşturulmadığı konusunda suçlamalar oluşur³⁰. Ancak bu tarihlerde yeni bir oluşum olan *Anglo-Ottoman Society* ortaya çıkacaktır. Bu kuruluşlar arasındaki geçişin nasıl olduğu da net değildir. Bununla birlikte Aralık 1913'te sona eren kısa varlığıyla, Osmanlı Komitesi çok az şey yapmış ve üyeleri arasında kaba kavgalar için zemin hazırlamıştır. Belki de tek faaliyeti, seçkin Fransız yazar ve Turcophil, Pierre Loti'nin "*Turquie Agonizante*" adlı eserinin tercümesi ve yayınlanmasıdır. Bunun çevirmeni, *Ottoman Committee* üyesi ve daha sonra *Ottoman Association* üyesi olan George Raffalovich'tir ve kitap African Times tarafından komite için yayınlanmıştır. Loti ve Raffalovich hizmetleri karşılığında bir ücret almamıştır ve satış gelirleri komisyonun fonlarına gider. Yayın masrafına, Arthur Field, Duse Muhammed Ali gibi kişiler bu noktada katkıda bulunur³¹. *Ottoman Committee*'den başlayan bu teşebbüs, I. Dünya Savaşının sonuna hatta savaştan sonrası dönemde de devam eder.

Savaşın hemen öncesinde 6 Ağustos'ta Caxton Salonu'nda düzenlenen toplantının organizatörü Duse Muhammed'dir. Bunun yanı sıra Lord Newton, Lord Mowbray, Lord Lamington, Aubrey Herbert, Kaptan Dixon Johnson (Gelibolu Kızılhaç Hastanesi), Bay Hugh O'Donnell, Doktor Pillans, Bay C. F. Ryder ve Bay Ellis Schaap ve Rosher'nun da aralarında bulunduğu önemli şahsiyetler de katılır. Toplantı büyük başarıyla geçmiş ve İngiltere'deki insanların Türklere bakış açısına sadece iyi katkılarda bulunmamış, İstanbul'daki resmi havanın daha da yumuşamasına neden olmuştur. Bu toplantı aynı zamanda Anglo-Türk ilişkilerini geliştirmek adına daimi bir komite oluşturulması için destek arayışına itmiştir. Bunun üzerine bir liste isim hazırlanır ve Mr. Field, bu isimlerle beraber ofisini kullanmak ve Türkiye'deki resmi kaynaklarla iletişime geçmek için Duse Muhammed'e gider. Kendisi çok güzel destek verir ve yaptıkları yardımlardan dolayı bu oluşumun ilk dönemlerinde İngiltere'deki yabancı temsilciler komitesine ve aynı zamanda kendisiyle beraber toplamda üç üyeden oluşan finans komitesine seçilir³². 1913 Ekim ayı ise artık yeni bir oluşumun da habercisi olmuştur. Bu oluşum bundan önceki Anglo-Ottoman derneklerinde olduğu gibi Turkofil bir yapıya sahiptir.

Ekim ayında Osmanlı Komitesinin güçlenmesini arzu eden birkaç üyenin isteğini dikkate alarak Mr. Field, Bennet ve Diogi ile Lord Lamington'dan bir

³⁰ *A.g.t.*, s. 450.

³¹ *A.g.t.*, s. 447-448.

³² *Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents*, DD/DRU/43.

heyet hazırlamasını ve kendisine teslim edilmesini isteyen bir uzlaşma kararı kabul edilir. Özel Genel Kurul, komitenin yeniden organizasyonu için bir düzen ve yeni bir yürütme komitesi için bu planın genel kurul tarafından görüşülerek kabul edilmesini faydalı bulur. Mr. Bennett, 11 Aralık Perşembe günü yaptığı İcra Komitesi Toplantısı'nda "gayri resmi konuşma" yapar. Bu konuşmasında *Anglo-Ottoman Society* olarak adlandırılmak üzere tamamen yeni bir örgüte üye olup olmayacaklarını ve bu yeni derneğin icra komitesinde görev yapıp yapmayacaklarını birkaç etkili isime sorar. Olumlu olarak 22 ya da 23 kişi yanıt verir. Bunlar arasında Lord Lamington, Sir J.D. Rees de vardır. Bu kişiler Osmanlı Komitesi'nin başkan yardımcısıdır ve dolayısıyla komite ile düzenli olarak iletişim halinde olan ve etkin bir şekilde işe katılan kimselerdir. Dahası, Osmanlı Komitesine, *Anglo-Ottoman Society* adına herhangi bir müzakereye girmek için yetki verilmemiştir. Bununla birlikte, akşam İcra Komitesi başkanının attığı oylama ile bir an önce mesela 15 Aralık pazartesi özel bir genel kurul çağırısı yapılmasına karar verilir. Ancak Noel mevsiminde bir toplantı çağırısında bulunmanın ve sadece iki günlük sürenin yetersizliğine itiraz edilir³³. Yürütme kurulu toplantısı yapılmasında oyların eşit olarak bölünmesi ve yürütmenin diğer toplantılarının da muhtemelen daha az elverişli olacağını gören Başkan, bu konudaki kararını verir ve kararını aşağıdaki hallerde yöneteceğini belirtir:

*"Yeni oluşuma hizmet etme isteğini beyan eden kişilerden bunu yapmaları ve diğer üyeleri birlikte belirlemeleri, belli görevlileri seçmeleri ve komitenin genel organizasyonunu ve çalışmasını düzenlemeleri için en kısa zamanda bir araya gelmeleri istenir"*³⁴. Hızlı yapılmış olan bu toplantıdan önce verilen kararın tam olarak sindirilme şansı olamaz. Ancak bir başlangıç olması bakımından etkisi hızla yayılmaya başlar.

Anglo-Ottoman'ın yürütme kurulu toplantısının hemen akabinde, 17 Aralık 1913'te O'Donnell, Mr. Field'a gönderdiği mektubunda, İngiliz-Osmanlı birlikçilerinin net bir şekilde hareket ettiklerini düşündüğünü ve *Anglo-Ottoman Society* adının öncekinden daha iyi olduğunu söyler. Ayrıca Duse Muhammed'in bu harekete katılmasından oldukça memnundur. "*Onun ismi, İslam'ın ve İngiltere'nin çıkarlarına bağlılık garantisidir. Türklerin bağımsızlığının ve gelişiminin gerçek temsilcilerine yakın durmalıyız*" diyen Field, bir taraftan topluluğun güçlendirilmesini arzu ederken, diğer taraftan topluluğa karşı son zamanlarda düzenlenen entrikalarda Rus etkisinin hissedileceğinden korkmaktadır. Başkan yardımcılığı görevini

³³ A.g.b.

³⁴ A.g.b.

memnuniyetle kabul eden O'Donnell, Türk İttifakı ve bağımsızlığını, İngiliz güvenliğinin Asya'daki en büyük garantisi olarak görür ve bu gerçeği İngiliz İmparatorluğu'na kabul ettirmede yoğun bir biçimde desteklemek gerektiğini düşünür. Ona göre, Rusya kontrol altında tutulmadığı sürece İngiltere için tehlikeli bir kriz Asya'da yakındır³⁵. Bu mektubun bir örneği, Arthur Field tarafından Duse Muhammed Ali'ye gönderilir.

Duse'ye gelen 22 Aralık tarihli mektupta; *“İstanbul'daki özel kaynaklardan öğrendiğim kadarıyla Talat Bey İngiltere'ye, içerisinde önemli, Lord Moubrey, Lord Lamington ve John Reese gibi Osmanlı komitesinden daha etkili isimlerin olduğu bir topluluk oluşturulması için kişisel bir mektup yazdığı bilgisini”* edindiğini ve bu girişimi birkaç Britanyalı'nın yönlendirmesi olarak değerlendirir. Ayrıca yetkililer tarafından Türklerin bu topluluğu ve aynı zamanda başka herhangi bir Türkçü gibi görünen kuruluşu da tanıyacaklarının söylendiği bilgisini verir. Field: *“Hiç bir şey yapmayacak bir devlet için mücadele etmektен yoruldum. Eğer bu durumu ve tanınmayı sağlayamazsan, zamanımı ve enerjimi Osmanlıdan başka şeylere adayacağım”*³⁶ sözleriyle bu olumlu ve iyi gelişmelerle birlikte bir karamsarlık belirtisi de gösterir. Ancak onun kabul edilmeme korkusu gerçekleşmediği gibi İngiliz hükümetini de etkileme noktasında yetersiz kalır.

3. The Anglo-Ottoman Society'nin Kuruluşu, Amaç ve Hedefleri

Anglo-Ottoman Komitesi 1913 Ağustos'undan itibaren yeniden gündeme gelmeye başlar. Çünkü daha önce yapılan oylamayla bu komite kapanmıştır. Aynı oluşum *Anglo-Ottoman Society* adı altında sürdürülmeye başlanmıştır³⁷. 1913 Sonbaharında Pickthall ve Quilliam/Leon'un yanı sıra, Pan-İslam ve Pan-Afrikalı gazeteci Duse Muhammed Ali ve onun arkadaşı Türk yanlısı Arthur Field Türk çıkarlarını savunmak için bu komitenin kurulmasında öncülük etmişlerdir³⁸. 22 Haziran 1914 tarihli Londra'daki büyükelçilik müsteşarına yazılan bir mektupta bu oluşumun Türkçü birlik olarak nitelendirilen *Anglo-Ottoman Association*'ın 15 Aralık 1913 te ikiye ayrılmasıyla meydana geldiği yazılır. Ayrıca bu birliğin bir kısmının Bennet'in sekreterliğinde olan Osmanlı birliğine çevrildiğini söyler. Bu mektupta ilginç bir biçimde, *“bu ayrışma büyük olasılıkla Osmanlıda gerçekleşen bir darbe*

³⁵ BOA, DH. KMS. 694.40.5.

³⁶ BOA, DH. KMS. 694.40.2/3.

³⁷ “The Anglo-Ottoman Movement”, *The New Age*, 15 January 1914, s. 349.

³⁸ Jamie Gilham, “Marmaduke Pickthall and the British Muslim Convert Community”, *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, s. 52.

*veya o zamanda yazılmış bir bildiri sebebiyle olabilir*³⁹ denilerek Osmanlı Devleti'ndeki iç rekabetin burayı da etkilediği iddiasında bulunur. *Ottoman Committee*'nin eski yöneticisi olan Arthur Field, *African Times*'in sütunlarından yeni toplulukla ilgili olarak şunları söyler:

*“Türkiye'deki dostlardan önce, eski yöntemlerle eski işi yürütecek bir örgüt kuruyorlar. Onun adı Anglo-Ottoman Society'dir. Anglo-Ottoman Society, Osmanlı İmparatorluğu ve Halifeliğin çukurlarını savunan uluslararası bir kuruluştur. Politikaya, inanç ve ırk ayrımı yapmadan tüm erkeklerle kadınlara açıktır”*⁴⁰. Bu aslında bir nevi cemiyetin beyannamesi gibi bir özellik de taşır. Ancak bu dönüşüm ve dönüşümü hazırlayan toplantı hep tartışılır.

Anglo-Ottoman Committee'den *Anglo-Ottoman Society*'ye dönüşümün olduğu 15 Aralık toplantısının ahlaki boyutu tartışılrsa da, yeni bir Osmanlı Komitesinin toplanmasına bir engel oluşturamamıştır. Yeni komite özel çaba sarfederek yıkım planını yani eskinin yerine yeninin kurulması, bir süre için düşünülmüştür. Resmi olarak, Halifeliğin ve Türkiye'nin savunulmasında bu grup, kendilerini özgür hissetmişlerdir. Herhangi bir yanlış tanıtılmaya yol açmamak için hem Osmanlı Komitesinin yeni yöneticileri hem de ilk kurucuları Osmanlı Komitesi adının kaldırılmasını uygun görmüşlerdir. Türkiye'nin müttefiklerinden önce eski yöntemler kullanılarak kalan işlerin devam ettirilmesi için *Anglo-Ottoman Topluluğu* adında bir organizasyon oluşturulmuştur. Bu organizasyon özellikle, isterlerse ülkeyi yönetebilecek olan, orta ve sanayi sınıfı kesiminin çoğuna hitap edecek bir yapıya sahiptir⁴¹. Bundan sonra yavaş yavaş cemiyete üye olmalar başlar. Çeşitli kesimlerin ilgisini çeken bu oluşum, bir cazibe merkezi haline gelir ve önemli isimler bu cemiyete üye olmaya başlarlar.

Muhafazakâr Parti'den Kingston-upon-Hull temsilcisi olarak meclise giren Sykes, İttihatçılara karşı olması nedeniyle topluluğa katılmayı ya da desteklemeyi reddeder. Herbert, Sykes'tan farklı olarak topluluğa üye olur. *Anglo-Ottoman Society*'nin Muhafazakâr siyasetçilerin yanısıra Liberal, İşçi ve İrlanda Milliyetçi partilerinden milletvekilleri ile Lordlar Kamarası'nda çok sayıda üyesi vardır. Bunlardan Lord Lamington başkanlığa seçilir. Bu kişilerin dışında ticaret, gazetecilik ve bilim dünyasından temsilcileri de saymak gerekir. Cemiyetin erken dönem listesinde en azından bir Yahudi'nin, Rus göçmeni liberal haham Jaakoff

³⁹ *BOA., HR. SFR., 705.42.02.*

⁴⁰ *Duffield, s. 451-452.*

⁴¹ *Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents, DD/DRU/43.*

Prelooker'ın adına da rastlanır. Asıl şaşırtıcı olan, Moses Gaster⁴² ve Lucien Wolf⁴³'un yürütme kurulunda yer almalarıdır⁴⁴.

Bu cemiyetin yürütme komitesi şu kişilerden oluşur⁴⁵:

Mowbray and Stourton	: Başkan
O'Donnell of O'Donnell	: Başkan Yardımcısı
Duse Mohamed	: Muhasip
George Palmer	: Organizatör
Arthur Field	: Sekreter

Londra'da 158. Fleet Sokağında kurulan bu topluluğun daha sonra kısa bir manifestosunun yayımlanacağı da bildirilmiştir⁴⁶. *Anglo-Ottoman Society* için bir sonraki büyük engel, Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesidir. Öte yandan, topluluğun kuruluşu ve Türkiye'nin savaşa girişi arasındaki birkaç ay içinde, kendisini sağlam bir temelde kurmayı başarmıştır⁴⁷. Onun böyle sağlam bir temele oturmasında şüphesiz amaç ve hedeflerinin açık bir biçimde tayin edilmiş olması da etkili olur.

Bu yeni oluşum Avrupa kökenli fakat Türkiye hakkında özel bilgi sahibi İngilizlerden oluşuyordu. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruyarak, İngiltere ve Türkiye arasındaki samimi bir anlayışı ilerletmek için teşkil olunmuştu⁴⁸. Kuruluşunun akabinde, *African Times* da bir bildiri yayımlamış ve bu bildiriye; “*biz yine de eski meslektaşlarımızın desteklerinin devamını rica ediyoruz. Onların bunu onaylaması bize*

⁴² Moses Gaster (1856-1939), hahambaşıdır ve Siyonist önderlerdendir. Bkz: Cecil Roth, “Moses Gaster”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Volume: 7, s. 394. İngiltere'deki İspanya ve Portekiz Yahudilerinin hahambaşı olan Gaster, Britanya Siyonistleri arasında öncü rolü oynayan, ünlü bir bilim insanı ve dilbilimci olmakla birlikte, yıpratıcı bir kişiliğe sahipti. Sonunda Chaim Weizmann tarafından devre dışı bırakılmıştır. Schneer, s. 14.

⁴³ Lucien Wolf (1857-1930), İngiliz-Yahudi gazeteci ve tarihçi. Anglo-Jewish Association'un yönetim kurulunda yer almıştır. Asimilasyoncular arasında yer alarak Siyonizm karşısında yer almıştır. Bkz: Cecil Roth, “Lucien Wolf”, *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Volume: 21, s. 138-139. Britanya'nın dışişleri konusunda uzman yorumcu olan Wolf, İngiliz Yahudi Birliği ve Britanya Yahudileri Temsilciler Komisyonu arasında kurulan Birleşik Komiteye egemen oldu. Bu kurumların ve Wolf'un bir amacı da Britanya'nın karar alıcının Büyük Britanya dışındaki Yahudi çıkarlarını koruyup desteklemeye ikna etmektir. Schneer, s. 20.

⁴⁴ Schneer, s. 264.

⁴⁵ “The Anglo-Ottoman Movement”, s. 349.

⁴⁶ *Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents*, DD/DRU/43.

⁴⁷ Duffield, s. 453.

⁴⁸ Gilham, s. 52.

güç verecektir. Biz zaten yeterli finansmanı sağladık. Paradan daha çok, konuşması ve kalemiyle aktif çalışanlara ihtiyacımız var, ama onlar ayrıca organizasyonun maddi işlerine katılacaklara hizmet edebilirler”⁴⁹ denilerek maddi hizmetten çok kamuoyunu etkileyecek tarzda hizmetlere ihtiyaç duyulduğu belirtilir.

Anglo-Ottoman Society, Osmanlı İmparatorluğu ve Halifeliğin değerlerini savunan uluslararası bir topluluk olduğu ve her dil ve ırktan insana açık olduğu belirtilir. Ofislerinin adresi ve burada verilecek konferansların tamamının *African Times And Orient Review*'da verileceği de yazılır⁵⁰. Londra'daki 158 numaralı Fleet caddesinde kurulan bu topluluk, Türk dostu propaganda merkezi konumundadır. Bu cemiyet, Osmanlı İmparatorluğunun çıkarlarını savunacak ve bütün dünyada Müslümanların davasını duyuracaktır. Cemiyet, ırk, siyasi ve dini inançlar olmaksızın tüm erkekler ve kadınlara açıktır. 1913'te cemiyetin amaçları şöyle sıralanır⁵¹:

* Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne karşı yapılacak herhangi bir tecavüze karşı direnmek.

* Bu bütünlüğün, Britanya İmparatorluğu için stratejik ve ticari önemini vurgulamak.

* Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere'nin dostluğunu korumak ve Türkler ve İngilizler arasında samimi bir anlayış geliştirmek.

Topluluğun destekçileri, İngiliz ticari sınıflarının ilgisini çekmeye çaba sarfedileceğini ve Türkiye ile İngiltere arasında daha doğrudan ticaret ilişkisi kurulmasını savunurlar. Ortak fahri sekreterlerden Bennett ve William H. Leed tarafından Herbert'a bir mektup gönderilmiştir. Burada çeşitli siyasi partilerin bazı temsilcileri tarafından “*Osmanlı Birliğinin*” kurulmasının istenildiği ve derneğin amaçları sıralanır. Amaçlar sıralandıktan sonra:

“Gelecekte Küçük Asya'nın (Türkiye'nin) kaderi yalnızca burada yaşayan halkın değil, aynı zamanda dolaylı olarak Mısır ve Hindistan İmparatorluğu'muzun çıkarlarını da ilgilendirmektedir. Önerilen birliğin şimdilik şiddetli ve sürekli propaganda yapması gerekmemektedir. Bunun yerine yakın doğudaki karmaşık sorunlar üzerinde dikkatli bir şekilde göz gezdirmek ve bu çabanın karşılanması için her türlü çabanın gösterilmesi önerilmektedir.

⁴⁹ Somerset Recording Bureau, *Aubrey Herbert Documents*, DD/DRU/43.

⁵⁰ Somerset Recording Bureau, *Aubrey Herbert Documents*, DD/DRU/43.

⁵¹ “The Anglo-Ottoman Movement”, s. 349; *BOA, DH. KMS. 707.06.01.*

*İngiliz ve kata Avrupa'sındaki basın makul sebep olmaksızın, Türk karşıtı görüş ve duyguların yaygınlaştırılmasını etkisizleştirmektir. İngiliz ve Türk menfaatleri adına yararlı bir etki yapmak*⁵² gereklidir denilerek basın yayın kuruluşlarının kazanılmasına önem verildiğine işaret edilir. Hem basın yoluyla hem de toplantılar yoluyla yapılan bu faaliyetlerin savaş öncesine denk gelmiş olması aslında işin önemli bir zorluk tarafını da teşkil etmektedir.

I.Dünya Savaşı başlamadan yaklaşık 6 ay evvel 2 Şubat 1914 Çarşamba günü bu topluluk, Cannon Street Otel'de, büyük devletlerin Osmanlı'nın içişlerine karışmalarını protesto etmek amacıyla toplanır. Bu toplantıda topluluk başkanı Lord Lamington katılmadığı için onun yerine toplantıya Sir Thomas Barclay başkanlık eder. Buradaki konuşmasında, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunmasının derneğin yönergesi olduğunu söyler. Ayrıca Osmanlı'nın bütünlüğünün korunmasının stratejik ve ticari yönden İngiltere için önemli olduğunu vurgular. Konuşmasının devamında büyük devletlerin Osmanlı'nın içişlerine müdahil olmasının dünya ticaretinde ve finansal anlamda tehlikeli ve kötü sonuçlar doğuracağını belirtir. Ayrıca mevcut durumun, Balkan Savaşı durumunda olduğu gibi uluslararası barışın kalıcılığına zarar verecek nitelikte olduğunu, Londra şehrinin ve dünyanın diğer ticari topluluğunun ticari çıkarları için hayati önem taşıdığına işaret eder. *“Balkan Savaşı ve Trablusgarb Savaşı'nda Londra'da ticaretle kıpırdanma olmamıştır. Bunun kanıtı budur*⁵³ sözleriyle konuşmasını tamamlar. Aslında görünen o ki, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasının İngilizler açısından elzem olduğundan hareketle derneğin kuruluş gayesine işaret edilmiştir.

Bu kuruluşun öncüleri, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunma gayretindedir. Bunlara Lord Mowbray, Morley, Lamington ve Newton da dâhildir. Çünkü kendi gerekçeleriyle de olsa onlara destek olmaya hazırdırlar. Bunun da ötesinde, çeşitli yöntemler kullanırlar. 1914 yılında kurulan *Anglo-Ottoman Society* gibi devlet politikasını etkilemek için girişimde bulunduğu bir baskı grubu örgütü ağı oluştururlar. Lord Lamington ve Sir Thomas Barclay gibi figürlerin güçlü desteğinden yararlanan Osmanlı Derneği, İngiliz İmparatorluğu için Osmanlı'nın bütünlüğünün stratejik ve ticari önemini vurgulayıp Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü teşvik etmek gayretindedir⁵⁴. Barclay bir konuşmasında; *“İstisnalar*

⁵² *Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents, DD /DRU / 33.*

⁵³ “The Powers and Turkey”, s. 61.

⁵⁴ K. Humayun Ansari, “The Woking Mosque: A Case Study of Muslim Engagement with British Society since 1889”, *Immigrants & Minorities*, Vol.21, No.3, November 2002, s. 11-12; Al-Qjdwai, “Turkey and Great Britain”, *Islamic Review*, Vol. III, No.I, s. 35-37.

dışında halkın yeni girişimlere olan ilgisini artırmak için yapılan her türlü çabanın başarısız olduğunu ve sadece Londra'ya değil, New York'a, Berlin'e ve baş mali dostumuz ve sokağımız Paris'e de uygulandığını” söyler. Mesela Fransa'da tehlikenin çok yakın olduğu aylarda hiçbir şekilde Fransa bankasındaki paraların çıkışına izin verilmemişti. Tüm bu ticaret rahatsızlığı, Balkan sorununun yeniden ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. Bir asır boyunca böyle bir durumun ortaya çıkmasının Avrupa barışını tehlikeye atacağı öngörülmüştür. Bu durumda devlet adamları güçleri nispetinde Yakın Doğu'da statükonun devam etmesi taraftarı olmuşlardır. Avrupa Konseyi, temel olarak, bu konumu korumak için başlıca Avrupa güçleri arasında, dolayısıyla karşıt çıkarlar arasında bir çatışmadan kaçınmanın gerekliliğini anlamıştır⁵⁵. Savaş öncesi havayı yumuşatmaya yönelik bu düşünceler, Türk devletine karşı gösterilmez. Çünkü Osmanlı'nın yıkılışının mukadder olduğu kanaati artık iyice yerleşmiştir. Buna karşın topluluk üyelerinin genel kanaati;

“Avrupa sürekli olarak Türk hükümetine karşımaktan kaçınmadıkça yeni zorluklarla karşı karşıya kalacaktır. Yeni Türkiye, iç gelişmesinin sorunlarıyla baş etme şansına sahip değildir ve buna karşın İngiltere, tecrübeli bir parlamento geçmişiyle sahip bir ulusa yakışmayan bir sabırsızlık göstermiştir. Ancak bu sabırsızlığa ve söylediğimiz ve yapmaya çalıştığımız çok düşmanca söylemlere rağmen, Türkiye'nin bir uçtan bir ucuna İngilizlerin sevgisi ve İngiltere'ye karşı büyük bir saygı vardır. Türkiye'nin bize ne kadar ihtiyacı varsa bizim de ona, o kadar ihtiyacımız vardır. Türkiye, Hint imparatorluğumuzun savunması ve konsolidasyonu için gerekli gördüğü tarafsız bölgenin bir parçasını oluşturdu. Bu nedenle Türkiye'nin bütünlüğünün korunması büyük öneme sahiptir. Türkiye, başka herhangi bir sanayi devletinin veya devletlerin egemenliği altına girerse, ekonomik anlamda büyük kaybımız olacaktır” şeklindedir. Bu nedenle Türkiye ile her bakımdan ilgi ve alakanın devam ettirilmesini isterler. Doğuda, dünyanın bütün ordularını bir araya getirebilecek bir prestijlerinin olduğunu, doğru yürümenin geleneksel politikaya bağlı kalarak prestiji devam ettirmek şanslarının bulunduğunu düşünürler. En önemli eleştiri de İngiltere'nin iyi ünü ile adeta kumar oynayarak, Yakın doğuda çok şey kaybetmesine sebep olduğudur⁵⁶. Topluluğun çeşitli kademelerinde hizmet veren bu üyeler bir taraftan hükümeti çeşitli vesilelerle eleştirirken diğer taraftan da, Osmanlı lehinde farklı çalışmalarını sürdürürler.

⁵⁵ “The Powers and Turkey”, s. 61-62.

⁵⁶ A.g.m., s. 62.

4. Anglo-Ottoman Society'nin Önde Gelen Üyeleri ve Bazı Faaliyetleri

Anglo-Osmanlı Topluluğu'nda, Marmaduke Pickthall, İngiltere eski İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallet, Muhafazakâr vekil Aubrey Herbert, Cambridge Profesörü E.G. Browne ve “Şeyh Al-İslâm” Abdullah William Henry Quilliam gibi önemli şahsiyetlerin birçoğunu da içine alan çeşitli kesimlerden üyeler vardır⁵⁷. Bunların yanında 1880-1886 yılları arasında Diplomatik Serviste çalışmış ve 1886-1899 yılları arasında ise Muhafazakar Milletvekili olarak görev yapmış olan Lord Newton da bulunur⁵⁸. Ayrıca bu topluluğun liderliğini de yürütmüş olan Lord Lamington da etkili bir figürdür. Lamington, Oxford'da tanıdığı Lord Curzon'un bir arkadaşıdır ve 1903-1907 yılları arasında Bombay Valisi'dir. Çoğunlukla azınlıklar ve küçük ulusların iddialarıyla ilgili olarak Lordlar kamerasında konuşmuştur ve “*hayatının en büyük ilgisi İngiliz İmparatorluğunun refahı ve İngiliz hükümeti ile doğu halkları arasında iyi bir ilişkinin savunulmasıdır*”⁵⁹.

Anglo-Ottoman Society pek etkin olmamakla birlikte, iyi niyetli, çok seçkin üyeleriyle faal bir siyasal lobi grubu olarak savaş öncesi İngiltere'sinde yerini almıştır. Üyeleri arasında oybirliği olması düşünülemezdi. Lloyd George gibi Muhafazakârlar, Britanya'nın stratejik nedenlerle Osmanlı'yla ittifak yapması gerektiğine inanırken; Duse Muhammed Ali ve Müşir Hüseyin Kidwai gibi Müslümanlar *Britanya'nın, büyük ve küçük ülkeler tarafından sürekli olarak saldırıya uğrayan bir rejimi desteklemesinden yanadır. Bu gibiler İttihat ve Terakki hükümetini hem emperyalizmin kurbanı, hem de dünyanın koyu tenli insanların koruyucusu olarak görürler*. Hoca Kemaleddin gibi kimi Britanya Müslümanlarının İngiliz-Osmanlı ittifakından yana olmalarının bir nedeni de iki imparatorluğun milyonlarca Müslüman'ı kapsamasıdır⁶⁰. Çünkü Osmanlı ve Britanya'nın farklı saflarda yer alması, bu kişileri de iki ateş arasında bırakacaktır.

Britanyalı her Türk dostunun ve her Müslüman'ın üzerinde hemfikir olduğu bir nokta vardı ki, bu da Britanya ve Osmanlı Devleti arasında yapılacak bir savaşın büyük bir felakete sebep olacağıdır. Bunun için Britanya, Osmanlıları kazanmak, onları Almanların kollarından kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapmalıdır.

⁵⁷ Mohammad Siddique Seddon, “Pickthall's Anti-Ottoman Dissent: The Politics of Religious Conversion”, *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, s. 95-96.

⁵⁸ Duffield, s. 441.

⁵⁹ *A.g.t.*, s. 441.

⁶⁰ Schneer, s. 265.

Ardından bütün ümitler suya düşer ve Osmanlı Devleti savaşa girer. Britanyalı Türk dostları ve Müslümanlar yeni bir ortak sonuca varır: Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu ayrı bir barış imzalamalıdır. İngiltere'deki Türk dostu ve Müslüman toplumlarının bu talebi inanılır bir üslupla ifade edecek bir sözcü geliştirmeleri zaman alır; ancak bunu gerçekleştirdikleri zaman, Britanya hükümeti artık bu grupları görmezden gelemez. Bu huzursuz ilişki 1916 başından savaşın sonuna kadar sürer⁶¹. Bu süreç zarfında hem topluluk içinde hem de bireysel olarak faal kişiler göze çarpar. Aslında her biri aynı amaca ulaşma gayretindedir, lakin bu gayret bir başarı ortaya çıkaramaz ve zamanla körelip gider. Topluluk içerisinde önemli gayreti görülenlerden birisi Abdullah Quilliam'dır.

Abdullah Quilliam (1856-1932) Londra ve Woking Müslümanlar topluluğuna I. Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere'ye döndükten sonra Henri de Leon olarak katılmıştır. Orada Marmaduke Pickthall ve Lord Headley ile birlikte önemli bir sima olarak ortaya çıkar. Osmanlı hilafetinin uzun vadeli bir destekçisi olarak, Pickthall ile hilafet hareketi, Anglo-Osmanlı Topluluğu'nun üyeliği ve Müslüman dünyasındaki reform, modernist eğilimlere olan sempatisi ile temas kurmuştur. Quilliam, gençlik yıllarından itibaren sosyal adalete olan ilgisi, ABD'deki siyahilerin haklarının korunması ve göçmen haklarının korunması gibi çeşitli konularda kendisini göstermiştir⁶². Quilliam ve Pickthall, 1912'de Ottoman Committee kurulmasında ilk hareket edenlerdir. Her biri Anglo-Ottoman Society'de ya başkan ya yardımcısı ya da sekreter olarak yüksek görevler üstlenmişlerdi. Bunların amacı, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumak ve İngiltere ile Osmanlı arasında samimi ilişkiler kurmaktır. Bu cemiyet, İngiltere'nin çıkarlarının Osmanlı Devleti'ni Rus genişlemesine karşı bir kalkan olarak korumak olduğunu savunur⁶³. Anglo-Osmanlı Cemiyeti Başkan Yardımcısı Quilliam ek olarak, en büyük oğlu Robert Ahmed Quilliam da bu derneğin üyeleri arasındadır⁶⁴. Ailecek bu topluluğun içinde yer alan Quilliam'ın bazı grup üyelerinden farklı olarak itihatçıları pek sevdiği söylenemez.

Quilliam, itihatçıları, Almanya ile birlikte olma kararı için suçlar ve “*bir kaç aptal, gencin soylu bir ırkı uçsuz bucaksız bir harekete*” sürüklediğini düşünür⁶⁵. Aynı

⁶¹ *A.ge.*, s. 265.

⁶² Ron Geaves, “Abdullah Quilliam (Henri De Léon) and Marmaduke Pickthall: Agreements and Disagreements between Two Prominent Muslims in the London and Woking Communities”, *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, s. 72-73.

⁶³ *A.g.m.*, s. 83.

⁶⁴ *Gilham*, s. 52.

⁶⁵ *Geaves*, s. 85.

eleştirisini 1914 yılında Arthur Field'e gönderdiği bir mektubunda da tekrarlar: 'Anglo-Ottoman Society'de hiç kimse Türkiye'yi ve Türkleri benden daha çok sevmiyor. Meşru araçlarla Osmanlı İmparatorluğu'nun refahını teşvik etmek için elimden gelen her şeyi yaparım, fakat bu noktada en korkunç hatanın, Türkiye'nin kaderini kontrol edenler tarafından işlendiğini düşünüyorum'⁶⁶. Quilliam, savaş öncesi, savaş dönemi ve savaş sonrası dönemlerin hepsinde de Osmanlı'yı savunmaktan geri kalmamıştır. 1919'daki savaştan sonra sadece Anglo-Osmanlı Topluluğu'nun üyeliğine geri dönerek bir kez daha İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak için uzun vadeli stratejik çıkarları yattığına olan inancını tekrar ederek sözlerine sadık kalır⁶⁷. Quilliam gibi her dönemde sözlerine sadık kalan ve hatta ondan daha etkili bir sima olarak ortaya çıkan bir diğer üye de Duse Muhammed Ali'dir.

Duse Muhammed Ali'nin Osmanlı ile tanışıklığı çok eskiye dayanmaktadır. Öyle ki, 1892 yılında II. Abdülhamit tarafından kendisine Osmanlı Mecidi Nişanı verilmiş ve bundan sonra ondan bey ya da efendi olarak bahsedilir⁶⁸. Duse çok aktif ve etkili bir kişidir. O, *The Oriental, Occidental and African Society; The Central Islamic Society; The Ottoman Committee; The Anglo-Ottoman Society; The Albanian Committee; The League of Justice of the Afro-Asian Nations* gibi pek çok kuruluşta aktif görev alır⁶⁹. *Anglo-Ottoman Society*'nin kurucuları arasında yer alırken, diğer tarafta *Central Islamic Society*'de başkan yardımcısıdır. Bu kuruluşlar Osmanlı konusu, Pan İslamizm ve Mısır Nasyonalizmi gibi mevzular içerir⁷⁰. *Anglo-Ottoman Society* ile olan ilişkisi, Pan-Afrikalı ve yarı Sudan siyasi aktivisti, aktör ve yazar Muhammed Ali'yi de içine alan *The New Age* dergisi aracılığıyla sömürgecilik karşıtı aktivistlerle temasa girer. Duse, 1913'te de, Osmanlı yanlısı Arapların Türk-İtalyan savaşında mücadele etmek amacıyla silah satın almak için para toplar⁷¹. Duse, kurduğu örgütlerle Afrika birliği savunuculuğu ve ırkçılık karşıtlığının önemli simalarındandır. Savunduğu fikir ve düşünceler sayesinde çeşitli kesimlerden insanları da yanına alabilmiştir.

Duse, İngiltere'nin muhafazakar milletvekili olan Lord Newton, İngiltere asilzadelerinden Lord Mowbray, muhafazakarlardan Lord Lamington, Aubrey Herbert (muhafazakar Milletvekili), Kaptan Dixon-Johnson (Tripoli Kızılay

⁶⁶ A.g.m., s. 85.

⁶⁷ A.g.m., s. 85.

⁶⁸ Seddon, s. 96.

⁶⁹ Duffield, s. 418.

⁷⁰ *The Marcus Garvey and Universal Negro Improvement Association Papers*, Editor: Robert A. Hill, Volume I, 1826-August 1919, University of California Press, Los Angeles 1983, s. 520.

⁷¹ Seddon, s. 96.

Hastaneleri) Bay Hugh O'Donnell, Dr. Pillans'ın da aralarında bulunduğu destekçileri bir araya getirir. CF Ryder ve Ellis Schaap ve Rosher dahil olmak üzere African Times dergisine katkıda bulunmalarını sağlar⁷². Bazen de kendi yazılarıyla diğer etkili şahsiyetleri de kendi safına çeker. Hem *Ottoman Committee* hem onun devamı olan *The Anglo-Ottoman Society*'nin önemli kişilerinden olan Arthur Field'e göre, Balkan Savaşlarındaki Hristiyan vahşetini basında yazan Muhammed Ali'nin yazısını gören Mrs. Margaret Robinson, Edirne'nin Türklerce müdafaasını savunan Muhammed Ali ile iletişime geçmek istemiştir. Robinson: "*Memnuniyetle, yardımlarımı, otuz yıldır İngiltere'de ikamet eden, İngiliz arkadaşlarının düşüncelerine ve ideallerine saygı duyan ve umutları ve coşkuları ile özdeşleştiren güçlü ve tek fikirli Mısırlıya teklif ettim...*"⁷³ diyerek ona olan saygı ve hayranlığını dile getirir. Robinson sözlerinde çok haklıdır çünkü Duse Osmanlı'yı savunurken İngiltere'ye ihanet içinde değildir. Savaş başladığında bunu açıkça görmek mümkündür.

I. Dünya Savaşı başlayınca Almanya'nın kazanma olasılığı onu bile dehşete düşürür, "*Almanlar egemenliklerini kalabalık siyah ve kahverengi derililere de yayacak mı?*" diye sormaktan kendini alamaz. "*Togoland, Kamerun ve diğer Afrika sömürgelerindeki Afrikalılara davranışlarından Alman yönetiminin ne olduğu konusunda bilgisi olan bizler, coşkuyla Allah korusun! Diyoruz*"⁷⁴ sözleriyle diğer taraftan Osmanlının müttefiki olmasına rağmen Alman karşıtlığını açıkça dile getirir. Duse'nin haricinde en az onun kadar bu cemiyette etkili olan bir isim de Marmaduke Pickthall'dur.

Marmaduke Pickthall 7 Nisan 1875 tarihinde Londra'da dünyaya gelmiştir. Onun babası Suffolk'da Chillesford'da bölge papazı olarak görev yapar⁷⁵. Babasının yanında kilise ortamında yetişen Pickthall, Akdeniz Konsolosluk Servisi'nde açılan memuriyet sınavını kazanamayınca Doğu dilleri öğrenmek ve dış işlerine girebilmek için Kudüs'e gider. Ortadoğu'da geçirdiği iki yıl onun hayata bakışını büyük ölçüde etkiler. Orada Arap topraklarını ve Osmanlı sisteminin son zamanlarını görme fırsatı bulur ve bundan çok etkilenir. Batılı ilim ve din adamlarıyla olduğu kadar Arap ve Türk aydınlarıyla da dostluk kurar. 1896'da tekrar İngiltere'ye dönen Pickthall, burada evlenip eşiyile birlikte Paris ve

⁷² Duffield, s. 441.

⁷³ *A.g.t.*, s. 440-441.

⁷⁴ "Yesterday, Today, Tomorrow", *African Times*, Vol. I, No. 20, 4 August 1914, s. 449-450; Schneer, s. 265.

⁷⁵ "Personalıa", *Islamic Culture*, Vol. 11, No. 1, Year. 1937, s. 138; "Muhammad Marmaduke Pickthall: First Muslim English Translator of The Qur'an", *Encyclopaedia of The Holy Qur'an*, Vol. IV (Edit. N.K. Singh-A.R. Agwan), Delhi 2000, s. 1036.

Cenevre'ye gider⁷⁶. 1904 yılında Lord Kromer onu Mısır'a davet edince oraya seyahat eder. Orada *Nil'in Çocukları* ve *Tesettürlü Bayanlar* kitabını yazar⁷⁷. Ardından Kudüs ve Şam'a geçerek eski dostlarıyla görüşür, 1908'de eşile birlikte üçüncü defa Ortadoğu seyahatine çıkar. O yıl İstanbul'da Meşrutiyet'in ilan edilmesini umutla karşılar ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına büyük tepki gösterir. Batıların saldırılarını gittikçe arttırdıkları bir dönemde Osmanlı Devleti'nin ve Türklerin en büyük savunucularından biri olur⁷⁸. Osmanlı'yı evvela sadece yazı yazmak suretiyle savunan Pickthall, daha sonra aktif bir biçimde bu savunuculuğunu dernek üzerinden ve çeşitli konuşmaları vasıtasıyla gerçekleştirir.

İslam'ı savunma konusunda makaleler yayımlayan Pickthall, ikinci kez Türkiye'ye gidip dönünce Müslüman olur. 1921 yılında Hindistan'a davet edilir, *İslamic Culture* dergisini 1927 yılında yayımlanmasında katkıda bulunur. Dünyada 70 üniversite bu dergiye yayımlar gönderir. Buradan Londra'ya dönünce oradaki Müslümanların lideri görevini eline alır. Kur'an'ın İngilizceye tercümesi için istişare amacıyla Mısır'a gider. Onun tercümesi en iyi tercümelere sayılır⁷⁹. Pickthall 1929 sonbaharında İskenderiye'ye gelir. Londra'dan dört yıl önce Müslüman bir yer olan Haydarabad'da yaşamıştır ve yaklaşık 12 yıl önce İslam'a dönmüş ve Muhammed ismini almıştır⁸⁰. Kur'an tercümesini burada yapan Pickthall'ın tercümesi, Aralık 1930'da New York'tan Alfred Knopf tarafından yayımlanır⁸¹. Pickthall için bu ilktir çünkü o, daha çok makaleler ve konferanlarla görüş ve fikirlerini savunur.

Buxted'in Londra'ya iyi bir raylı sistem ulaşımı vardır ve Pickthall sıklıkla Londra'ya seyahat eder aynı fikirlere sahip Osmanlı İmparatorluğu savunucu siyaset yazarları ile dava arkadaşı olur. Kasım 1912'de 'Siyah Mücadele' adı altında bir seri makale yazar ve bunları sonradan *New Age* Press kitapçık olarak yayımlar. "19. Yüzyıl ve Sonrası" başlıklı makalesinde Osmanlı İmparatorluğunun hoşgörü geleneğine sahip olduğunu savunur. "Yaşlı, fakir Hıristiyanlar ve fakir Müslümanlar Osmanlı topraklarında eşit derecede yaşıyordu. Aynı zamanda dini açıdan da geniş bir serbestliğe sahiptiler." Ancak Pickthall, 19. yüzyılda, dış müdahale ki bu

⁷⁶ Kemal Kahraman, "Marmaduke William Pickthall", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV, İstanbul 2007, s. 270.

⁷⁷ Yahya Murad, *Mucemu Esmail Müsteşrikîn*, Beyrut 1425/2004, s. 168.

⁷⁸ Kahraman, s. 270.

⁷⁹ Murad, s. 168.

⁸⁰ M.Brett Wilson, *Translating the Quran in an Age of Nationalism: Print Culture and Modern Islam in Turkey*, The Institute of Ismaili Studies, London 2014, s. 196.

⁸¹ Peter Clark, "Pickthall's Busy Years: 1931-32", *Islamic Culture*, Vol. LXXIII, No. 4, 1999, s. 45.

misyonerler ve konsoloslar vasıtasıyla olmuştur, Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmişlerdir. Ondan sonra Hristiyan azınlıkların, Müslüman vatandaşlara göre ayrıcalıklı bir konuma yükseldiklerini söyler. Bununla birlikte, 1908'de Türklerin "Müslümanlardan farklı olarak Ortaçağ'dan modern yaşama adım attıklarını"⁸² da belirtir.

Pickthall'a göre, Osmanlı'ya yönelik saldırıların sonuçları küreseldir. Dünya Müslümanları, bir Müslüman devlete karşı çeşitli güçlerin cesaretlendirdiği ve Hristiyan Avrupa tarafından bir Haçlı Seferi olarak kabul edilen bu tuhaf ve acımasız savaşın eylemlerini görmüşlerdir⁸³. Bu yüzden İslam dünyasının nefretini çekmek büyük tehlike doğuracaktır. Pickthall, hem yazıları hem de faaliyetleri ile Osmanlı'ya dışarıdan en fazla destek olanlardandır. Her ne kadar bu derneğin fikir babalığını ya da başkanlığını yapmamış olsa da, Anne Fremantle'nin belirttiği gibi; "Cemiyet için, üyelerini keselemek dışında her şeyi yapmıştır"⁸⁴. Öyle ki, bu süreçte Osmanlı'nın ve itihatchıların ateşli bir taraftarı olmuş, Aubrey Herbert ve Sir Mark Sykes gibi kişilerle bir araya gelmiştir⁸⁵. Özellikle 20 yaşlarından sonra Türk ve Arap kültürünün bir hayranı haline gelmiştir. Onun kronik bronşit hastalığına sahip olması İngiltere gibi yağışlı bir memleketten çok sıcak ülkeler olan Ortadoğu'ya seyahatini de etkilemiştir⁸⁶.

Onun ilk teşebbüsü, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunmasına yardımcı olmak amacıyla, Osmanlı Ortaklık Komitesi kurmaya yardımcı olmaktadır. Ardından İngilizlerin ve Kıta Avrupalı politik ve basın çevrelerinde Türkiye'nin Avrupa savunması için çağrıldığı bir dizi Müslüman ve Hristiyan üyeden oluşan *Anglo-Ottoman Society*'de etkili olmaya başlar⁸⁷. Pickthall, "Ottoman Association"ın aksine, Müslüman ve Hristiyan olmak üzere tüm uluslardan oluşan popüler ve uluslararası bir oluşum olduğunu iddia eden ikinci örgüt "*Anglo-Ottoman Society*" ile çok daha yakından ilgilenerek Türkiye'nin, İngiliz ve Kıta Avrupalı'nın siyasi ve basın çevrelerinde savunulması çağrısında bulunur⁸⁸. Hatta Marmaduke Pickthall

⁸² Peter Clark, "Pickthall The Translator Novelist", *Inquiry*, Vol. 3, No. 5, May 1986, s. 57.

⁸³ A.g.m., s. 57.

⁸⁴ Schneer, s. 265-266.

⁸⁵ "Mohammed Marmaduke William Pickthall", *The Encyclopaedia of Islam*, (New Edition), Vol. VIII, Leiden, s. 305.

⁸⁶ Rodney Blackhurst, "Muhammad Pickthall and the Twilight of Classical Islam", *Crossing Religious Frontiers Studies in Comparative Religion*, Edited: Harry Oldmeadow, World Wisdom Published, Indiana 2010, s. 135.

⁸⁷ K. Humayn Ansari, "Pickthall, Muslims of South Asia, and the British Muslim Community of the Early 1900s", *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, s. 28.

⁸⁸ Gilham, s. 52.

Müslüman olmadan önce de açık ve cesur bir biçimde Osmanlı yanlısı bir tavır sergiler ve bunun üzerine yetkililer onu güvenlik riski olarak görürler⁸⁹. Onun bütün gayreti İngiliz ve Türkler arasında ilişkilerin dostça olması içindir⁹⁰. Ancak Pickthall'ın bu davranışı çoğu İngiliz politikacı tarafından hoş karşılanmamış ve hatta engellenmiştir.

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 1916'da yürütülen Osmanlı topraklarını paylaşma görüşmeleri sırasında Pickthall, Türkiye için diplomatik girişimde bulunduysa da Sykes-Picot antlaşmalarının baş mimarı Sir Mark Sykes'in sert tepkisiyle karşılaşır⁹¹. Mark Sykes'in Picot ile vardığı anlaşmanın maddelerini tekrar gözden geçirmeye başlamasından çok önce, Marmaduke Pickthall bu planın ne anlama geleceğini çıkarır; “*Temel olarak bir düzenleme değil, yeni bir büyük savaş doğuracak bir kargaşa*” olarak görür. Pickthall bundan yaklaşık dokuz ay önce de bir başka Osmanlı dostunun, *La Revue Politique Internationale* adlı Fransız fikir dergisinin editörü Dr. Felix Valyi ile tanışır. Valyi savaş başlayınca Lozan'a taşınır ve burada Osmanlı elçisi Fuat Selim Beyle tanışmıştır. Fuat Selim Bey de tıpkı Valyi gibi Enver Paşa'nın Alman yanlısı politikasını benimsemez. Bu sırada Prens Sabahattin barış görüşmeleri konusunda İngiltere'nin Paris büyükelçisiyle temas kurmuştur. Arkadaşlarından biri Kahire'de Henry Mc Mahonla konuşur, Fuat Selim Bey de İtalya'nın İsviçre büyükelçisi nezdinde zemini yoklamaya çalışır⁹². Ancak bu teşebbüsler yetersiz kalır. Her ne kadar Pickthall da kendi halinde zemin yoklasa da destek bulamamıştır.

Londra'daki Güney Asya Müslümanları tarafından desteklenen, ancak Pickthall tarafından neredeyse tek başına çalışan *Anglo-Ottoman Society*, ona Müslümanlara yönelik İngiliz tutum ve politikalarını eleştirel bir biçimde yazma ve konuşma imkânı sağlar. *Islamic Review*'⁹³in Şubat 1914'te rapor ettiği Osmanlı Birliğinin bir toplantısında İngiltere'nin neden Osmanlı'nın bütünlüğünü korumak için gerekli olan şeyleri yapmadığını sormuş ve buna tepki gösterilmesini istemiştir. “*Biz, yine bizim Hint İmparatorluğu'nun en güçlü kalesi olmak için ihtiyaç duyduğumuz adil maddi muameleye güvence vermedik*”⁹⁴ sözleriyle de önemli bir fırsatı kaçırdıklarını dile getirir.

⁸⁹ M.A.Sherif, *The Abdullah Yusuf Ali Memorial Lecture*, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur 2008, s. 9.

⁹⁰ “Muhammad Marmaduke Pickthall:...”, s. 1036.

⁹¹ Kahraman, s. 271.

⁹² Schneer, s. 267.

⁹³ Bu dergi, Pickthall 1919'da Hindistan'a gittikten sonra burada onun tarafından aylık olarak yayımlanmıştır. Bkz: “Muhammad Marmaduke Pickthall:...”, s. 1036.

⁹⁴ Ansari, “Pickthall, Muslims of South Asia...”, s. 29.

I. Dünya Savaşı sırasında İttihatçıların destekçisi olan Pickthall, hem Osmanlı için hem de Müslüman dünyası için Meşrutiyetin devamını önemli bir olay olarak görür. “*Türkiye, Asya ve Kuzey Afrika’da ilerici bir hareketin şimdiki başı ve aynı zamanda İslam dünyasının bir umudu*”dur şeklinde yazar. Savaş sırasında Pickthall, Müttefikler aleyhine İttifak devletlerinin yanında katılan Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü savunmak için açık sözlü, ancak izole bir savunucusu olur. Pickthall, öncelikle Lahor Ahmadiyya Hareketi’nin bir misyon merkezi olan Woking Camisi’ndeki İngiltere’deki Müslüman gruplarla vakit geçirmeye başlar. Bu arada Londra’nın güneydoğusundaki Woking Camisi’nin çok önemli bir lideri olan Hoca Kemaleddin (1870-1932)’in 1919’da hastalık nedeniyle buradan ayrılınca, Pickthall onun yerine camide vaaz verme sorumluluğunu devralır⁹⁵. Hem İngiltere’deki Türk dostu kuruluşlarda hem de diğer Müslüman topluluklarına da katılan Pickthall, bilhassa savaş zamanındaki yazılarında sürekli olarak Osmanlı’yı korumacı bir tavır takınır.

Türkiye, savaşa girmeden birkaç hafta önce *The New Age* dergisinde Mısır’a yapılacak bir Türk saldırısının İngiliz İmparatorluğu için bir felaket olacağını, bu yüzden her ne pahasına olursa olsun buranın savunulmamasını ve Türk ordusuyla samimi bir ilişki kurulması gerektiğini yazar. Şayet Türk ordusuna savaş dönemi boyunca İngiliz ordusuyla serbestçe giriş ve ortak işgaline izin verilmiş olsaydı, Türkiye’de Alman nüfuzuna şiddetli bir darbe vurulacağını söyler. Tabii bunun zamanının geçmiş olduğunu da ekler;

“*Bu aralıkta, Türk hükümdarlığını terk ettik; sadece bunu değil, Mısır’a bir rakip Sultan koyduk ve orada Bağdat’ta rakip bir halife kurma niyetimizi beyan ettik. Bir Türk ordusu, Halifenin emirlerini Mısır’a götürerek talihsiz, aldatılmış Prens Hüseyin Kamil’i asmak için hareket etti. Şimdi, bu sütunlarda defalarca belirttiğim gibi, Hıdıvlığın bir popüleritesi yokken, Türk hâkimiyeti Mısır’da son derece popülerdi*”⁹⁶. Bunun İngiltere’nin bilinçsiz gücünün tuhaf bir örneği olarak niteler. Bu şekilde Mısır’ın işgalinden başlayarak Arap coğrafyasında İngilizlerin taraftar toplamaya çalışmasını eleştirir.

Pickthall yazısında, “*Mısırlıları seviyorum, İngilizleri seviyorum ve ben Türkleri seviyorum. Almanlardan, haksız gaspçıdan veya korkunç karışıklığın içinde olan herhangi birinden nefret etmiyorum. Benim yeryüzünde en sevdiğim insanlara aşırı bir biçimde düşman olan hükümdarın yönettiği bir ülkeye aitim. Ben uzun zamandır gördüğüm büyük felaketi önlemek*

⁹⁵ Wilson, s. 197.

⁹⁶ Marmaduke Pickthall, “Egypt and the Canal”, *The New Age*, Vol. XVIII, No. 9, 30 December 1915, s. 202.

“için hiçbir şey yapamıyorum” derken, Mısır’ın Türkler tarafından ister demokrasi ister fethedilmek suretiyle alınsa da harmonize edilemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre, İngilizler savaştan önceki birkaç yıl önceki süreçte Mısırda iyi işler yapmışlardır. Gelecekteki tarihçilerin, İngiltere, Mısır, Hindistan’daki saf zulmün tekrarlamasının nedenlerini ve bunun İngiliz liberalizmi ile olan ilişkisini incelenmesinin önemli bir çalışma olacağını da ifade eder⁹⁷. Pickthall savaşın başlamasıyla birlikte düzenli olarak gazetelere ithihatçıları öven, İngiltere’nin Yakın ve Ortadoğu siyasetlerini eleştiren makaleler ve mektuplar gönderir. Çünkü savaş yeni başladığı sırada şahit olmuş olduğu bazı olaylar onun Osmanlı’nın varlığının korunması gerektiği düşüncesine iter.

Enver Paşa’nın Eylül 1914’te, ülkesini savaşa sokma manevrasına girişmesinden önce Pickthall, Habsburg İmparatorluğu ve Yakındoğu konusunda uzman olarak bilinen Profesör R. W. Seton Watson’ın evinde sınırlı bir toplantıya davet edilir. Dış politika konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olan bu gruba bir tebliğ sunar. Daha sonraki tartışmaları dinleyince adeta dehşete kapılır. Konuşanlardan hepsi Osmanlı İmparatorluğu’nun savaştan sonra varlığının sürdürmesine izin verilmeyeceğinden emindir. Pickthall bu durum karşısında, *“Bütün sorun barış düzenlemesinde Türklere ne kadar Türkiye bırakılacığıydı!”* diye yazar. Kuşkusuz, *Anglo-Ottoman Society* çevresindeki dostlarına, İngiliz politikasının gerçekten neyi öngördüğünü öğrenmeye karar verir ve 18 Şubat 1915’te Üçlü Anlaşmayı olduğu gibi tahmin eder⁹⁸. Bundan sonra savaşın başlamasını şöyle duyurur:

*“Geldi. Büyük savaş başımızda. Avrupa ordular halinde dizilmiş, kamplar belirlenmiş ve dünyanın egemenliği dengededir. Savaş, artık belli bir iktidarın prestijine karşı değil, Avrupa hegemonyası içindir. Kırk yıl boyunca katı silahlı bir kampa dönüştüren ve muazzam silahlar yağın Avrupa uluslarının karşılıklı güvensizliğinden ötürü çatışma kaçınılmazdı; O gün için ölümcül rekabet ve hazırlık vardı”*⁹⁹. Savaşın başlamasıyla birlikte Pickthall da diplomatik teşebbüslere başlayarak, İngiltere ile Osmanlı’nın karşılıklı anlaşması yolunu aramaya başlar.

Pickthall, ilk resmi girişimini dışişlerinden sorumlu müsteşar yardımcısı Lord Newton nezdinde yapar, ancak o, Pickthall’u İtilafın dayanışmasına aykırı hiçbir şey yapmaması yönünde uyarır. Daha ilk girişiminde böyle bir engelle karşılaşması Pickthall’un, diplomasi yoklamasının baştan başarısızlığa mahkûm

⁹⁷ A.g.m., s. 202.

⁹⁸ Schneer, s. 266.

⁹⁹ “Yesterday, Today, Tomorrow”, s. 449-450.

olduğuna işaretir. Adeta kabına sığmayan Pickthall Vali'ye iki tane mektup gönderir. İkincisinde, mektubuna cevabını kaygıyla beklediğini ve dışişlerinin İtilaf dayanışması konusundaki duruşunu tekrarlar. Hatta İsviçre'ye gidip ayrı barış antlaşması imzalanması için girişimde bulunacağını belirtir. Vali arkadaşına, *“Bu mektupta daha fazlasını açıklayamıyorum”* diye yazar, *“Ama size pasaport verilmesinde bir tehlike yok. Yolculuğunuzun sonuçları bir hiç olacaksa, İngiltere'ye dönersiniz, olur biter”*¹⁰⁰ der. Bu mektup eline geçmeden, Pickthall sabırsızlanır ve muhtemelen Aubrey Herbert sayesinde tanışmış olduğu Mark Sykes'ı bulur. Sykes'ın İttihatçılardan duyduğu nefretin savaşı öncesi Osmanlı Devleti için geliştirdiği iyi düşünceleri gölgede bıraktığını, aslında Sykes'ın Osmanlı'nın bütünüyle parçalanmasını savunanlardan olduğunu fark edemez. Sykes, Picot ve Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov'la birlikte Üçlü Anlaşma'nın son ayrıntılarını kararlaştırdıkları, Moskova yolculuğundan henüz dönmüştür. Aslında Sykes'ın ayrı barış düşleri kurgulayan Pickthall'a ayrılacak zamanı yoktur. Pickthall'a 25 Mayıs 1916'da bir mektup yazarak, yabancı bir ülkeye gitme iznini reddeder. Vali'nin daveti de böylesi bir ziyareti haklı göstermeye yetmez¹⁰¹. Pickthall bir kez daha başarısızlığa uğramıştır ama yine de pes etmez.

Pickthall artık H. G. Rosendale'ye başvurur. Rosendale Dışişlerinde başka bir müsteşar yardımcısını, Sir Maurice de Bunsen'ı tanımaktadır. Fakat Bunsen, daha bir yıl önce Osmanlı topraklarını parçalayıp dağıtmayı tasarlayan komitenin başıdır. Bunsen'e bir mektup gönderir. Pickthall'u Vali'nin iyi bildiğini, kendisinin de tanıdığını, ayrıca onu böyle bir barış girişiminin ardında ne olduğunu öğrenmek için görevlendirebileceklerini söyler. Oysa önemli olan Rosendale'in Pickthall hakkında ne düşündüğü değil, Dışişleri Bakanlığının yaklaşımıdır. Bunsen'nin aldığı cevap; Pickthall'un bütünüyle sakıncalı olduğu ve asla teşvik edilmemesi gerektiği yönündedir. Ayrıca, yabancı bir düşman olarak tutuklanması gerekir diye sert bir biçimde noktalanır. Sonunda Bunsen, Rosendale ve Pickthall'a aynı üslupla cevap verir¹⁰². İlginçtir ki bu cevap da onu bıktırmaz.

Pickthall hâlâ düşünden vazgeçemez. Vali'ye yeni bir mektup yazarak öfkesini boşaltır Osmanlıları över, Dışişleri Bakanlığını eleştirir. Bunu yanında çok yanlış bir kararlar, mektubun bir kopyasını Sykes'a gönderir. Sykes bu mektuba kırıcı bir cevap verir: *“Bir düşman ülkesinin vatandaşına mektup yazarak, başka bir düşman*

¹⁰⁰ Schneer, s. 268.

¹⁰¹ A.g.e., s. 268-269.

¹⁰² A.g.e., s. 269.

ülkesinin vatandaşıyla dostluk kurmanızın, dahası kendi hükümetimizden açıkça muhalif bir üslupla söz etmeniz uygun olmayacağı görüşündeyim". Aslında bu daha altı ay önce, "Ben bir hiçbir ve geldiğim gördüğüm büyük felaketi durdurmak için hiçbir şey yapamıyorum"¹⁰³ derken onun haklılığını da ortaya koyar. Onun başarısızlığı dünya felsefesini etkilemez ve samimi bir biçimde yoluna devam eder.

Pickthall, 19. yüzyıldan itibaren, emperyalizm Müslüman dünyasında tırmandıkaça, batı gençliğinin İslam'ın samimiyetine ve saflığına çekildiğini, batı tüketimciliğinin ve materyalizmin ikiyüzlülüğüne tepki gösterdiğini ve anti-Müslüman önyargılarıyla mücadele etmeye kendilerini adadığını belirtir¹⁰⁴. Peter Clark onunla ilgili şu özet cümleleri sıralar:

"Pickthall'un fikirlerinin bir kısmı görüşlerinin sınıflandırmaya dayalı olmasıdır. Hindistan'daki İngiliz emperyalizmin eleştiricisiydi ve bunu Mısır'da desteklemişti. Kendisi vatansever bir muhafazakâr parti üyesiydi ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşmamayı savunuyordu ve bu yüzden vatandaşları tarafından yabancılaştırıldı. Açık sözlü bir adamdı. Kamuoyu ile ilgili tartışmalarda nazıklığı ve vahşeti kişisel olarak ilişkilendirirdi. Gazeteciliği gösterdiği üzere kendisi artarak doğu siyasete dâhil oluyordu. Türkiye'nin düşmanın hararetili propagandasıyla saldırıya uğramasına ve Avrupa güçlerinin Türkiye'den yararlanmasına kızgınlık gösterdi"¹⁰⁵. Pickthall gibi bu topluluğun pek çok üyesi hem savaş öncesi hem savaş hem de savaş sonrasında önemli sayılabilecek bir mücadele ve kararlılık örneği gösterirler. Kimisi ikili görüşmelerle, kimisi basın yoluyla kimisi de konferanslar vasıtasıyla görevini ifa etmeye çalışır.

5. Anglo-Ottoman Society'nin Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı'nın başında Anglo-Ottoman Society belirsiz bir konuma gelmiş görünüyordu. Savaşın başlamasından hemen sonra ilk iş olarak topluluk, tüm Osmanlı tebaalarını Kızılay Derneği Londra Şubesine bağışta bulunmak için çağrıda bulunmak olmuştur. Bununla birlikte topluluk, Büyük Savaşın başlangıcı ile Osmanlı'nın savaşa girişi arasındaki kısa süre içerisinde, bir metodu olmayan sadece kabaca bir Türk yanlısı bir yapı izlenimi veriyordu¹⁰⁶. Ancak her ne kadar böyle bir izlenim verse de faaliyetlerin başlamasıyla birlikte bu düşünce de kırılmaya başlar. Daha sonra ise bu faaliyetlerin ne şekilde yapılacağı çeşitli vesilelerle dile

¹⁰³ A.g.e., s. 269.

¹⁰⁴ Eric Walberg, *From Postmodernism to Postsecularism: Re-emerging Islamic Civilization*, Clarity Press, Atlanta 2013, s. 197.

¹⁰⁵ Clark, "Pickthall The Translator Novelist", s. 57.

¹⁰⁶ Duffield, s. 467.

getirilmiştir. Mesela Londra'dan Reşit Sadi vasıtasıyla gönderilen bir yazıda; “Osmanlı'nın haklarını savunmak için İngiliz basınının büyük bir fayda sağlayacağına dair majestelerini etkilemenin faydasız olduğuna inanıyorum. Bu sonucun küçük bir fedakarlıkla elde edilebileceğini umduğum için, size haddim olmayarak bir tavsiyede bulunuyorum” sözleriyle önerilerini şöyle sıralar¹⁰⁷:

1. Tanınmış kişiler tarafından yılda en az 20 makaleye imza atarak en önemli İngilizce aylık dergilerde yayınlanmasını sağlamak.

2. Dışişleri bütçesinden 300 sterlin toplayarak makale başına 15 sterlin oranında ödenecek ve konu gizli tutulacak.

3. Bu meblağı, geçici olarak kurulun sekreteri olarak kabul eden Bay Bennett'e iletmesini sağlamak. Yine Bennett'e dergilerin ve makalelerin yazarlarının seçimini bırakmak.

Aynı tarihli mektupta, Osmanlı'nın iç işlerine karışılmasına karşı büyük bir protesto buluşmasının yapılacağından bahsedilir¹⁰⁸. Kuşkusuz burada destekçilerden birisi de Sir J.D. Rees'tir. Rees'e göre Avam Kamarası maalesef Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak bilgisiz, cahil ve önyargılıdır. Onun Türkler için büyük bir beğenisi vardı. Rees derneğin kurulmasıyla birlikte yeni bir çağın başlayacağını ve eski geleneksel dost olarak gördüğü Türk'ün bir kez daha takdir edileceğini umduğunu söyler¹⁰⁹. Topluluk içerisinde en etkili isimlerden olan Pickthall'a “İlerici Türkiye” ye ve Müslümanlara yönelik İngiliz politikasına ve tutumlarına karşı halka açık yazı yazma ve konuşma platformu verilir. Ancak, Pickthall ve diğer Türk taraftarları, çabalarına rağmen Dışişleri Sekreteri Sir Edward Grey'i (1862-1933), Türkiye ile barışı korumak veya Türk tarafsızlığını ve bağımsızlığını 1914 yılında cesaretlendirmek için ikna edemezler¹¹⁰. Zaten savaş içerisinde, böyle bir şeye izin verilmesi de İngiltere'nin müttefikleri açısından kabul edilebilecek bir durum değildir.

Osmanlı birliği üyelerinin, her ne kadar böyle bir derneğin kurulmasında geç kalındığı düşünülse de, Osmanlı imparatorluğunu çökertmek ve devirmek amacıyla zamanın bürolarında ısrarla kurulan paylaşım planlarına karşı önemli bir adım atmıştı. Dernek tarafından *Times*'e gönderilen bir mektubunda; “Muhabirlerini ve

¹⁰⁷ BOA, DH. KMS. 705.42.05.

¹⁰⁸ BOA, DH. KMS. 705.42.05.

¹⁰⁹ “The Powers and Turkey”, s. 62.

¹¹⁰ Gilham, s. 53.

Rusya'ya hizmet etmek için bilgi araçlarını ve panslavizmi Asya ve Levant'daki İngiltere'nin en hayati çıkarlarına karşı kullanan bir İngiliz gazetesinin aldanması hakkında söylenebilecek şey nedir?" denilerek *Times* gazetesi sert bir biçimde eleştirilir. Bununla da kalınmaz ve *Times*'ın ihanetine karşı etkili bir halk gösteri sağlamak ve ayrıca etkili bir ismin, Dernek Yönetim Komitesinin listesine de eklendiği belirtilir¹¹¹. Başlangıçta topluluğa önemli isimlerin kazandırılması hedeflenir ve bu isimler vasıtasıyla kamuoyu etki altına alınmaya çalışılır.

Bu grubun bir yazısında açıkça ifade edildiği; "*Beş ay boyunca, İngilizlerin adalet politikası lehine çok girişimde bulduk ve en iyi ihtimalle bir miktar teşvik ettik. Böyle bir politikayı destekleyen herhangi biri, Osmanlı propagandasını onaylamak isterse, Anglo-Osmanlı Topluluğu'na katılmaktan daha etkili bir yolun imkânsız olduğunu*"¹¹² ileri sürerler. Bu sayede birlikte hareket edilip, ortak bir güç oluşturulacaktır. Bunun hem Avam kamarasında hem verilen çeşitli konferanslarda etkisi görülür. 29 Ocak 1914 tarihli William H.Seed imzalı bir mektupta: "*Bay Bennet, Bay Eyres tarafından Lyceum kulübünde yapılan konuşmayı içeren kapalı zarfı size göndermemi istedi. Peki, bittiğinde lütfen bana geri döner misiniz? Yöneticimiz konuyla ilgili olarak Avam Kamarasında bir soru sormamı sağlamıştır*"¹¹³. Sözleriyle kamara içerisinde etkili olmak hedeflenir. Burada etki derecesi ne olursa olsun, öncelik Osmanlı'nın korunmasının önemli olduğunu burada duyurabilmektedir. Dernek, Nisan 1914'te Westminster'deki Caxton Hall'da "*conversazione*" adlı Quilliam'ın kızları Harriet Hanifa ve Pickthall'ın ana konuşmacı olarak katıldığı halka açık bir görüşme ve toplantı düzenler¹¹⁴. Bunun devamı da gelir.

"*Çarşamba günü Cannon caddesindeki otelde bizim desteğimizle gerçekleşmiş olan toplantıyla alakalı gazete kopyalarını eklemek ve toplantının katılımının iyi olduğunu ve şehir genelinde birçok iyi yorumlara sebep olacağımı bildirmek için bunu yazıyorum. Gelişmeler il genelinde yazılmış gazetelerde ve aynı zamanda York Shire*¹¹⁵*da da iyi işlenmiş ve üstünde durulmuştur. Birliğimiz gelecekte halkın Osmanlı ile ilgili düşüncesinin daha iyi yöne doğru değişmesi için daha fazla şey yapacaktır*"¹¹⁶ Seed bu şekilde faaliyetlerin ilerledikçe etki alanının da genişlediğini büyükelçiliğe bildirir. Büyükelçilik adına Raif Bey'in

¹¹¹ "The Ottoman Association", *African Times*, 9 June 1914, s. 284.

¹¹² "The Anglo-Ottoman Movement", s. 349.

¹¹³ BOA, DH. KMS. 707.10.01.

¹¹⁴ Gilham, s. 52.

¹¹⁵ Bu o sırada İngiltere'de yayımlanan Yorkshire post yerel gazetesidir.

¹¹⁶ BOA, DH. KMS. 707.10.07.

bazı topluluk üyeleriyle görüşüp konuştuğu da bilinir. Anlaşılan o ki, burada Türk büyükelçiliği bu organizasyonun yürütülmesinde etkili durumdadır¹¹⁷.

Dernek çalışmalarını yaygınlaştırmak düşüncesiyle, “*Barış ve Daha İyi Bir Mutabakat*” sloganını 1915’te kullanır. Bu sloganın muhtevasını kısaca şunlar teşkil edecektir¹¹⁸;

1- Osmanlı ulusunun bağımsızlığını ve gelişimini sağlayacak şartlarla Osmanlı ile barışın hızlı bir şekilde restore edilmesini savunmak.

2- İki ülke arasında daha sempatik bir mutabakatın kurulmasını teşvik etmek. Kısacası, Osmanlı ile İngiltere arasında barışçı ilişkilerin kurulması ve iyi bir mutabakat.

Osmanlı-İngiliz ilişkilerini iyileştirmek adına Pickthall, Whitehall ve ötesinde kamuoyunu bu yönde kazanmak ve Türkiye ile ayrı bir barış anlaşması imzalamak için büyük ve iddialı bir Türk kamuoyu kampanyasına öncülük eder. Çabaları genellikle protesto toplantıları, halka açık tartışmalar ve konferanslar düzenleyen *Anglo-Ottoman Society* ve *İslam Cemiyeti / Merkezi İslam Birliği* aracılığıyla yönlendirilir. Sayısız kararları Dışişleri ve Hindistan Ofislerine iletir. Ulusal gazetelere ve dergilere mektup gönderir. Türklerin varlığını teşvik eden yayınlanmış makaleler, broşürler ve kitaplar ile Rusya’nın olumsuz etkisine ve hırslarına dikkat çeker¹¹⁹. Dışişlerine iletilen bir mektupta, İngiliz Hükümeti’ni, Türk ve İngiliz çıkarları nedeniyle Türkleri Sakız Adası, Midilli Adası, Limni ve Semadirek Adasından çıkarmaya yönelik İngilizlerin herhangi bir harekette yer almamasına dair tavsiyeler yer alacaktır. Bu mektup O’Donnell, Duse Muhammed Ali ve Arthur Field tarafından imzalanır ve bu belki de bir iç liderlik kurduklarının kanıtı olarak da alınabilir¹²⁰. Fakat burada bir iç liderlik çekişmesi değildir, ancak derneğin faaliyetlerinde öne çıkan isimler belirginleşir. Derneğin faaliyetleri sadece kendi taleplerini değil aynı zamanda aleyhlerine yazılmış yazılara da cevaplardan oluşur.

Toplantı ve konferanslardaki alınmış kararlar bazen *The Times*’ın editörüne gönderilen mektuplarla; bazen Başbakanı gönderilen dilekçeler ve bildirimlerle gerçekleştirilir. Ayrıca Türk karşıtı propaganda olarak gördüklerine karşı düzenli

¹¹⁷ BOA, DH. KMS. 707.45.01.

¹¹⁸ Duffield, s. 470.

¹¹⁹ Gilham, s. 53-54.

¹²⁰ Duffield, s. 461.

bültenler yayınlanır¹²¹. Şüphesiz bu toplantılarda Duse Muhammed Ali, Müşir Hüseyin Kidwai ve Hoca Kemaleddin'in çeşitli önerilerin lehine konuşmalar yaptıkları görülür¹²². Yine Duse Muhammed, Raif Bey'e topluluk vasıtasıyla mektup gönderir. Londra şehrindeki erkeklerle yapılacak toplantıda düzenlemelerin devam ettiğini, bununla birlikte bir toplantıdan bahseder ve maddi destek bekler. Bunun için Raif Bey, İstanbul ile topluluk arasında aracıdır ve ondan İstanbul'dan henüz haber alıp almadığı ve aldysa sonucun ne olduğu sorulur¹²³. Bu toplantıda daha çok Türk-İngiliz ticari ilişkilerini iyileştirmeye yönelik kararlar alınmıştır.

Topluluk daha sonra genel toplantıların daha büyük ve uygun toplantı odalarında yapılması çözümünü getirir ve artık mümkün olduğu kadar toplantılar West Minister'daki Caxton Salonu'nda yapılır. Topluluğun teşekkür borçlu olduğu diğer isimler arasında şunlar sayılır: ilk başkan Lord Mowbray ve ilk başkan yardımcısı Lord Lamington, genel finansal destek ve basındaki itibarı ile Dixon Jonhson, Ellis Schaap, sonra M.Pierre Loti'nin "*Istıraptaki Türkiye*" adlı çalışmasını komite için İngilizceye çeviren Bedwin Sands. Topluluk henüz büyük ve önemli bir yapıya sahip olmayabilir ancak, Sir J.D. Rees, K.C.I.F.¹²⁴, M.P. (Başkan yardımcısı), E.N. Bennett and Steppings Wright (Savaş muhabirleri), Adolphe Smith, F.C.S., F.I.C., Marmaduke Pickthall and S.H. Leeder, Dr. Pollen, C.I.E., Mr. J. Pennington (Doğu Hindistan Derneği), Anglo-Russian'dan Mr. Jaakoff Prelooker, Lt. Col. Hime, Mr. Hubert Bland (gazeteci yazar), Mr. Arthur Diosy'dir¹²⁵. Bunların hepsinin de aynı etkiyi yarattıkları söylenemez lakin topluluk içindeki bazı kişilerin gayretleri, bu topluluğun çalışmalarının dışarıda duyulmasında etkili olur.

Türkiye, Mısır, Hindistan ve İngiltere, topluluğun ve onun çalışmalarına defalarca değinmiştir. Bu haberlerden birinde Kasım ve Aralık aylarındaki faaliyetler yazılır; "*sözde Ermeni Sorunu ile ilgilidir. Biz uluslararası dikte ve kontrol kurmasına karşı Osmanlı Hükümeti'ni destekliyoruz. Osmanlı Komitesi, sürekli olarak artan üyesi ve geliri ile etkisini hissettirmektedir*"¹²⁶ şeklinde duyurusu yapılır. Yurt dışına taşan bu faaliyet bildirimleri fiili şekle de dönüşür. İngiltere Parlamentosu üyelerinden ve

¹²¹ Ansari, s. 11-12; Qjdwai, s. 35-37.

¹²² Schneer, s. 264-265.

¹²³ BOA, DH. KMS. 707.06.01.

¹²⁴ Belgenin orijinalinde K.C.I.F, F.C.S., F.I.C., C.I.E. gibi kısaltmalar kullanılmış olup, bunların neyin kısaltması olduğu yönünde bir bilgi bulunamamıştır.

¹²⁵ Somerset Recording Bureau, Aubrey Herbert Documents, DD/DRU/43.

¹²⁶ A.g.b.

Anglo-Ottoman cemiyeti kurucularından Aubrey Herbert ve Mrs. Heykins'in 1914 Mayıs'ın üçüncü veyahut onu müteakip günlerde Edirne'yi ziyaret edecekleri¹²⁷, yine aynı kişilerin Konya ve Ankara vilayetlerine de uğrayacaklarından, gerekli kolaylığın sağlanması İçişleri tarafından ilgili valiliklerden istenir¹²⁸. Dışarıda sürdürülen faaliyetlerden birisi de her ne kadar cemiyet adına olmasa da Prens Sabahaddin'in ayrı bir barış adına yapmış olduğu görüşmedir.

İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Greenville, Sir Edward Grey'e 18 Nisan 1916 tarihli bir mektup gönderir. Bu mektupta, Prens Sabahaddin ve General Şerif Paşa'dan bir ziyaret aldığı ve bu ziyareti Grey'e bildirmelerini istediklerini yazar. Bu görüşmede Sabahaddin, Türkiye'de kamuoyunun oybirliğiyle sadece barış değil, müttefiklerin lehine veya daha doğrusu İngiltere ve Fransa lehine olduğunu ileri sürer. Ayrıca Türk hükümeti, "*Alman yetkililerini ve subaylarını ülkede istedikleri kadar tutabilir ve istendiği takdirde 48 saat içerisinde ülkeden çıkarabilir*"¹²⁹ diye de ekler.

Bu konuşmasında Sabahaddin, Türk hükümetini Müttefiklerle barışmaya teşvik etmek için çalıştığını da söyler. Greenville göre Türk hükümeti, müzakeresiz bir şekilde barışmaya hazırdır. Ancak Sabahaddin'in tek hayati koşulu İstanbul'un işgal edilmemesidir. Rusya'ya gelince, Ermenistan'daki saldırısının zaten kontrol edildiğini ve Türklerin bu saldırıyı öngördüğünü ve dört ya da beş hafta içinde, Trabzon üzerinden takviye ve malzeme temin eden Türk ordusunun hem sayısal hem de maddi olarak Ruslardan daha güçlü olacağı konusunda olumlu bir bilgi aldığı söyler. Konuşmanın devamında Türkiye müttefiklerin tarafında olduğunu ilan ederse, tüm Balkan yarımadası Türkiye'yi izleyecek ve diğer Avrupa ülkelerine karşı tutumunu değiştirecek iddiasında bulunur. Bu durumda savaşın hızlı ve tatmin edici bir şekilde bitmesi içten bile değildir¹³⁰. Sabahaddin ile ayrı çalışmakla birlikte aynı amaçla yola çıkan Pickthall da bu yöndeki çalışmalarını sürdürür ve ayrı barış için açık kapı arar.

İngiliz dışişlerinde müsteşar yardımcısı De Bunsen'den H.G. Rosendale'ye 23 Haziran 1916 tarihli gönderilen mektupta, Türkiye ile ayrı bir barış olasılığına ve Marmaduke Pickthall'ın bu amaçla müzakerelerde bulunmasına istinaden, Sir Edward Grey tarafından, mevcut şartlar altında, Grey'in Pickthall'ın teklifini

¹²⁷ BOA, DH. KMS. 21.28.2/4.

¹²⁸ BOA, DH. KMS. 22.24.1.

¹²⁹ UK National Archives, Foreign Office (FO), 371/2777.1-3. Greenville'den Grey'e, 18 Nisan 1916.

¹³⁰ FO, 371/2777.

değerlendirmemesinden dolayı üzgünlüğünü dile getirir¹³¹. 1916 yılının ayrı barış çalışmaları içinde bitmesinden sonra 1917 yılı ayrı bir dönüm noktasıdır ve en azılı düşman olan Rusya, bir ihtilalle çalkalanır. Bu ihtilal beraberinde Türk hükümeti ile ayrı barış görüşmelerini de doğurur. Belki müttefiklerin hepsiyle barış yapılamamıştır ama içlerinden birisini her ne şekilde olursa olsun koparmak, ümitleri yeniden yeşertir.

Topluluk, 1917’de Rus Hükümeti Dışişleri Bakanı’na Rusya’nın toprak genişlemesinin bir savaş amacı olarak reddetmesini derin bir şükranla karşıladıklarını ifade etmiş; “*Bu bağlamda, yeni Rusya’nın insancıl niyetlerinin 1908’de, Rusya’nın kendisinin yaptığı gibi, özgür kurumlar adına askeri bir otoriteyi değiştiren ilerici Türkiye’nin tanınmasını içerdiğini umuyoruz*”¹³² diye de eklemiştir. Yurt dışında sürdürülen bu çalışmaların yanında, İstanbul’da da kardeş bir kuruluş olarak *British Ottoman Association*’ın¹³³ kurulduğundan bahsedilir. Buradaki ilk yürütme kurulu toplantısında Osmanlı’nın haklarının savunulması için tarafsızlığını beyan eden ve Osmanlı halkına teşekkürlerini sunan bir karar alınmıştır. Bu kuruluşun başkanı Eski Mareşal Ahmet Muhtar Paşa’dır. Onun sekreteri de Celeddin Arif Beydir. Londra’daki *Anglo-Ottoman Society*’nin sosyal ton ve önemli bağlantılarına bunun da sahip olduğu belirtilir. *Anglo-Ottoman Society*, Türkiye’den bu açık desteğe ek olarak, Fransa’daki Türk destekçileri ile bir bağlantı kurar. Komite üyesi J. Prelooker Ocak 1914’te Paris’e gider ve *English Society* ile işbirliği yapmak için *Franco-Ottoman League* kurmasına yardım eder¹³⁴. Ancak pratik açıdan bu kuruluşların ne kadar ilerlediği net değildir.

Anglo-Ottoman Society, Dünya Savaşı sırasında oldukça az bir etkilenme ile kendisini korumayı başarır. Savaşın hemen ardından hayata yeniden döner ve Türkiye’nin olumlu barış koşulları için Dışişleri Meclisine başvurularda bulunur. Ayrıca toplantılar, kararlar ve bildirgeler yayımlar. Özellikle de Halifeliğin kalması için çaba sarfederler¹³⁵. Savaşın sonra adaletin yerini bulması lehinde çalışmalarda bulunan bu topluluk, tıpkı “*Londra Müslümanlar Cemiyeti*” gibi

¹³¹ FO, 371/2777. De Bunsen’den Rosendale’ye, 23 Haziran 1916.

¹³² Duffield, s. 471.

¹³³ Cumhurbaşkanlığı arşivlerinde bununla ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Ayrıca, Türk topraklarında böyle bir kuruluş ile ilgili bu bilgilerden başka bilgiye de ulaşılamamıştır.

¹³⁴ A.g.t., s. 458. Ian Duffield’in İstanbul’da kurulduğunu iddia ettiği topluluk hakkında başka bir yerde bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹³⁵ A.g.t., s. 471.

Anglo-Helenik Cemiyeti'ne karşı çıkışlarında Britanya Hükümeti'nin yalnızca Türkiye'yi cezalandırmak istediği süre içinde başarılı olamamıştır¹³⁶. Fakat savaşın başlamasından bitişine değin, İngiliz kökenli topluluk üyeleri hiçbir biçimde İngiltere'yi savaştan mesul tutmaz, sadece Osmanlı ile aralarını bulmak için ellerinde geleni yaparlar.

6. I. Dünya Savaşı ve İngiliz Hükümeti

Savaş çıktığında, çoğu Türk dostu Britanya Müslüman'ı, Britanya'nın savaşa girmek zorunda olduğunu düşünür. *Anglo-Ottoman Society* üyelerinden çoğu da aynı fikirdedir. Saldırganın Almanya olduğuna inanan Hoca Kemaleddin, Britanya'nın savaş kararını onaylar: “İslam öğretisi nefsi müdafaa silah kullanılmasına cevaz verir”¹³⁷ düşüncesindedir. Bununla birlikte Türkiye'nin karşı tarafta savaşa girmesi bazıları için huzursuzluğa neden olsa da, John Yehya-En-Nasr Parkinson (1874-1918) (İngiliz Müslüman Topluluğu'nun Başkan Yardımcısı) gibi tutumlarını değiştirenlerden biridir.

“Her İngiliz gibi mücadelede onurlu ve şerefli bir şekilde ülkemizi zafer kazanmasını destekleyeceğim. Ancak, bunu yaparken beni birçok ulusal ideal üzerinde sempati duyduğum ve bağlı olduğum bir ülke olan Türkiye ile savaşmaya zorlayan gereklilikten dolayı”¹³⁸ üzüntü duyacağını dile getirir. Bu savaş bittiğinde Osmanlı'nın kaderi ne olacak? Sorusu her İngiliz gibi Pickthall'ın da kafasını kurcalar. Ancak savaş o an sona ermekten uzak gözükür. Herkesin kabul ettiği bir gerçek vardır ki, Hint İmparatorluğunun savunmasını daha da zayıflatmayacak bir anlaşma elde etmek İngilizler için büyük önem taşır. Rusya'yı, Asya'da İngilizlerin gelecekteki düşmanı olarak gören Pickthall;

“İki tampon devlet, Pers ve Türkiye yok olacak. Orenburg Kazakları, Hint sınırının yirmi üç verst uzaklığında, hangi sınırın ihmal edildiği savunulurken aldığım bilgiye göre, Rus taraftarı Lord Hardinge'in Hindistan'a gitmesinden bu yana, iyileştirmeler için yapılan çalışmalar başarısız oldu. Çin'e karşı sınırlarımızın savunmasına büyük bir dikkat gösterilirken altı yıl önce,

¹³⁶ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşıyla ilgili İngiliz Belgeleri*, Türkiye İş bankası Yay. İstanbul 2001, s. 86. Jaeschke, bu topluluğun kuruluşunu 7 Kasım 1918 olarak belirtir. Ancak bu o döneme denk gelen Anglo-Ottoman kuruluşlarının hiçbirinin tarihine denk gelmemektedir. Buradaki tarih yanlış olarak verilmiştir.

¹³⁷ “The Present War and The Prophet of Islam”, *Islamic Review*, Vol: 2, No: 8, September 1914, s. 385-386; Schneer, s. 265.

¹³⁸ J. Parkinson, “Turkey and the Crisis”, *Islamic Review*, Vol. II, No. 11-12, December 1914, s. 588-589; Ansari, “Pickthall, Muslims of South Asia...”, s. 32.

*her Asyatik urkan sempatisi üzerine Rusya ile bir savaşa girebilirdik. Şimdi yapabilir miyiz?*¹³⁹ sorusuna şüpheli yaklaşır ve hükümeti suçlar.

Türk İmparatorluğunu birkaç yıldır var olan bir projeye göre tamamen bölmeyi tasarladığını dillendiren Pickthall, çok ilginçtir daha Sykes-Picot antlaşması imzalanmadan paylaşımı tahmin eder. *“Her ne kadar S.Verdad, İngiliz Hükümeti’nin Asya’nın anahtarını Bulgaristan gibi küçük bir gücün elinde tutacağına garanti etmesine rağmen Rusya, Doğu Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve neredeyse kesinlikle İstanbul’a sahip olacak”* sözleriyle Rusya’ya verilecek yerleri tahmin ederken, *“İngiltere muhtemelen Güney Mezopotamya’ya ve muhtemelen tüm güneydoğusuna, Dicle üzerinde Samara’nın biraz kuzeyinden, Filistin sahilindeki Yafa’nın biraz güneyinden bir noktaya kadar çizilen bir çizgiye sahip olacak”* sözleriyle de İngiltere’nin alacağı payı da tahmin eder. Arabistan’ın tüm yarımadası kademeli iltihak için nüfuz alanına dahil edileceğini de söyleyen Pickthall, *“Fransa Suriye’nin büyük kısmını alacak. Kutsal toprakların paylaşılması müzakerelerin mevzusu olacak çağdaş Hristiyanlığın bir öğrencisi olarak buna şahitlik edeceğiz. Ancak sonunda mümkün olduğunca burada küçük otonom bir devletin kurulacağını düşünüyorum”*¹⁴⁰ diyerek de Filistin ile ilgili paylaşım düşüncesini öngörür.

Gelecekte bir üçlü İtilaf göremediğini söyleyen Pickthall, bunun sebebi olarak da İngilizlerin, Türklere karşı Arap hilafetini desteklemesi ve bunu kontrol altına alması olarak görür. Çünkü Rusya ve Fransa Müslüman halka sahiplerdir, bu halkın sayısı da gitikçe artmaktadır. *“Rusya ve Fransa İngiltere’nin bütün İslam halklarını etkilemeye çalışmasına ne kadar süre hoşnut bakacaktır?”*¹⁴¹ diye de sorar ve bu duruma iki devletin de reaksiyon göstereceğini iddia eder. Şüphesiz belki bu sebepten kaynaklanmasa da savaş sonundaki anlaşmazlık ve sonrasındaki çözümler Pickthall’ı tarih önünde haklı çıkarır. Ayrıca Osmanlının paylaşılması halinde tampon doğu devletleri yerine sınırlar üzerinde Avrupa’nın iddialı rakip devletlerine komşu olunacağını belirtir. *“Topraklarımızın muazzam bir şekilde artması, kaçınılmaz bir endişe ve sorumluluk büyümesiyle, imparatorluğumuz olarak kuvvetimize zarar verecektir. Kalabalık, her zaman yeni bir güç kazanması anlamına geliyormuşçasına daha fazla toprağın kazanılmasını alkışlar. Bunun anlamı, yalnızca edinilen topraklar stratejik olarak, savunma kolaylığı için veya siyasi olarak bir tehlike veya endişe kaynağını uzaklaştırmak için gereklidir”* düşüncesini ileri sürer ve mevcut durumda kazanım için böyle

¹³⁹ Marmaduke, Pickthall, “The Project of Partition”, *The New Age*, Vol. XVI, No. 16, 18 February 1915, s. 424.

¹⁴⁰ A.g.m., s. 424.

¹⁴¹ A.g.m., s. 425.

bir nedenin olmadığını da ekler. Çünkü Mezopotamya'da ve İran'da Rusya ile yürümek zorunda görür. Türk İmparatorluğunun varlığının devamı ile bölüşülmesi durumunda ortaya çıkacak sorunun mukayese kabul etmeyeceğini düşünür¹⁴². Bu yüzden Osmanlı'yı ittifak safından koparmak ve onun bölüşülmesi yerine ayrı adil bir barış yapılması düşüncesi pompalanmaya çalışılır.

Ciddi insanların bu yöndeki gayretlerine rağmen, Osmanlının 1915-16 döneminde Müttefiklerle ayrı barış imzalamak istiyor olması, hatta imzalaması pek olası görülmez. Bu arada Britanya Siyonistleri Londra'daki bu faaliyetlerden haberdar değildir. Haberleri olsa, öfkelenip kaygılanacakları kesindir, çünkü Osmanlı ile imzalanacak bir barış Filistin'i Osmanlı İmparatorluğu içinde bırakacaktır. Britanya Siyonistleri o yıllarda böylesi bir sonucu etkin olarak önleyecek güçten yoksun görünürler, lakin bu durum uzun sürmez. Neredeyse bir yıl sonra gerekli güce ve bilgiye sahip oldukları anlaşılır. Bununla da kalmaz, buradaki Türk dostlarının da faaliyetlerinden haberdar olurlar. Ne var ki aynı dönemde Osmanlı ile imzalanacak ayrı bir barışın savunucuları da güçlenir¹⁴³. Bu esnada H.G.Rosendale, De Bunsen'e bir mektup gönderir. Bu mektubunda Pickthall'dan bahseder ve onun İngiliz hükümeti adına kullanılmasını önerir. Yeterli bilginin Pickthall'da olduğunu da ekleyerek ondan bu noktada yardım almasını da önerir¹⁴⁴. Lakin hükümet, hiçbir şekilde İngiliz-Osmanlı ayrı barışına yanaşmaz ve böyle bir şeyi mantıklı da bulmaz.

İngiliz hükümetinin bilhassa Rusya'yı saf dışı bırakarak Osmanlı ile ayrı bir barış fikrine yanaşmaması, onun St. Petersburg'dan talimat almadan bir şey yapamayacağı suçlamasına maruz kalmasına yol açar¹⁴⁵. Topluluğun ve onların yayın organlarının bu faaliyetleri yakından takip edilir ve hatta Ermeniler Londra'daki *Anglo-Ottoman Society* toplantısında bahsedilen konuları fanatizm olarak ele alır¹⁴⁶. Türkiye, İngiltere'nin esas düşmanlarından biri olduğu bir dönemde, topluluk üyeleri bireysel ve toplu olarak, şüpheli olarak görülür. Öyle ki, birçok Müslüman gözetim altında tutulur. Müslümanlar üzerindeki paranoya, Dışişleri Bakanlığı'nın Ameer Ali ve Abdülmecid'in meraklı açıklamalarında fanatikler olarak da yansıtılır. Nitekim son dönemlerde Duse Muhammed Ali, radikal

¹⁴² A.g.m., s. 425.

¹⁴³ Schneer, s. 270.

¹⁴⁴ *FO*, 371/ 2777. H.G.Rosendale'den De Bunsen'e 16 Haziran 1916.

¹⁴⁵ "The Powers and Turkey", s. 64.

¹⁴⁶ Taha Niyazi Karaca, "The Armenian Question According to Meşveret, The Publication Organ of The Committee of Union and Progress", *Bilgi*, Summer 2011, No: 58, s. 218.

Panislamist olarak görülür ve aynı biçimde, Pan İslam Cemiyeti'nin sekreteri olan Müşir Hüseyin Kidwai'ye de şüpheyle bakılır. Hatta polis tarafından ziyaret edilir ve Türkiye ile herhangi bir bağlantısının olup olmadığı sorgulanır. Şaşkın bir sesle; “Türkiye’ye büyük bir sempati duyduğumu reddedebilir miyim, yoksa bunu inkar mı edeyim.”²²¹⁴⁷ diyerek Türkiye’ye olan sempatisini gizlemez. Türkiye için tehlike ne kadar büyük olursa o da her gerçek Müslüman için sempatisini artırır.

İngiliz Dışişleri tarafından topluluğun faaliyetlerini kontrol etmek için şimdilik bir şey yapılamayacağıının bilincinde olan Hindistan hükümeti bundan rahatsız olur. Yetkililerce Arthur Field ile onun kilit adamı olarak tanınan Duse Muhammed Ali, Türkiye, Pan-İslamcılık ve Etiyopyalıların ajanı olarak şiddetli şüpheli olarak görülür¹⁴⁸. Şüphesiz bunda onun Balkan ve I. Dünya Savaşı sırasında Batı'nın Osmanlı'ya son saldırı günlerinde Londra'da bulunan çeşitli kuruluşlarda aktif bir biçimde görev alması etkili olur. Mesela “*Albanian Committee*”, “*The Central Islamic Society*”, “*The Ottoman Committee*” ve “*Anglo-Ottoman Society*”. Bazen Panislamik söylemlerle Osmanlı Devleti'nin savunuculuğunu da yapar. Bir ara İngiliz İstihbarat servisi bu sebeple *Anglo-Ottoman*'daki faaliyetlerini takip altına alır¹⁴⁹. Aynı kaderi paylaşan bir diğeri de Pickthall'dır. Onun Pan İslamcılığı, Bolşevik “*Halkan Rus Bilgi Bürosu*” ile eşdeğer görülür ve Pickthall'ın diğer derneklerine eklendiğinde; *Anglo-Ottoman Society*, *The League of Justice for Asia and Africa ve Islamic Society*, İngiliz istihbaratı tarafından İngiliz karşıtlıkları listesine girer¹⁵⁰. Böylece o da şüpheliler arasında kendisini bulacaktır.

7. Savaş Sonrası Anglo-Ottoman Society

Savaş sonrası yıllarda Duse Muhammed Ali, *Anglo-Ottoman Society*'de azalan bir rol oynamış görünür. Temmuz 1919'da hala başkan yardımcısıdır ancak muhtemelen fahri bir konumdur. Görünüşe göre, saymanlık görevini yerine getirmekten vazgeçmiştir. Bunun bir nedeni belki İngiltere'de kurulan tek Turcophil organizasyonu olarak Lord Lamington, Prof. E. G. Browne ve hatta E. N. Bennett gibi eski *Anglo-Ottoman Association* insanların birçoğunun *Anglo-Ottoman Society*'e katılmış olmasıdır¹⁵¹. I. Dünya Savaşından sonra Duse, İslami ve Pan-

¹⁴⁷ Ansari, “The Woking Mosque:..”, s. 11-12; Al-Qidwai, a.g.m., s. 35-37.

¹⁴⁸ Duffield, s. 469.

¹⁴⁹ Kurita Yoshiko, “The Sudanese Diaspora in Politics: Felix Dar Fur, Duse Muhammad Ali, Ali Abd al Latif”, *The Influence Of Human Mobility In Muslim Societies*, Edited: Kuroki Hidemitsu, Routledge Press, Newyork 2009, s. 185.

¹⁵⁰ Seddon, s. 101.

¹⁵¹ FO. 371/5140-E 139, Anglo-Ottoman Society'den Curzon'a, 12 Şubat 1920; Duffield, s. 473.

Arap destekçisi olarak iyi bilinen gazete yayıncısı ve destekçisi olur ve İngiltere'de kalır. Pasaport için destek arayan Duse, *Anglo-Ottoman Society* üyesi biri olan İngiliz Dışişleri Servisi yetkilisi Aubrey Herbert'in desteğini ister¹⁵². Herbert bu noktada üstüne düşeni yapar ancak asıl odaklanılan konu İstanbul'un işgali mevzudur.

Savaşın bitiminden bu yana Hintli Müslümanlar, İstanbul'da Müslümanlara karşı tavır takınmamak ve Doğu Trakya ve Küçük Asya'dan yoksun bırakmamak için baskı yaparlar ve Halifenin dünyevi ve manevi gücünü bozmadan bırakılmasını isterler. Aksi takdirde Halifeyi düşmanlarına karşı destekleyerek İngiltere ile olan tüm sadakat ilişkilerini koparırlarken, Türkiye toprakları ve Halifenin durumuyla ilgili olumsuz düzenlemeler İslam'a karşı saldırgan bir davranış olarak kabul edilir¹⁵³. Bu yüzden *The Islamic Information Bureau* (Temmuz 1919'da kurulmuştur); *Anglo-Ottoman Society*, *the League of Justice for Asia and Africa*, *the Islamic Society* ve diğer bütün kuruluşlar önemli role sahiptir¹⁵⁴. Londra'da kurulmuş olan İslami cemiyetler bir yönüyle burada kurulmuş olan *The Anglo-Ottoman Society* ile aynı çizgidedir ve Türk taraftardır. Burada kurulmuş olan bu cemiyet ve onların faaliyetleri göz ardı edilemezdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu hareket ya Hindistan, Britanya ya da Türkiye'deki direncin bir ilhamı olmak suretiyle doğrudan etkiler veya Türkiye'deki garnizonunu gittikçe artan oranda kuran Hindistanlıların tutumlarını değiştirerek etkileyecek duruma gelir. 1920 sonlarına gelindiğinde, her bir tugaya bir İngiliz ve üç Hindistan taburu vardır ve bu ordu, hazır erkeklerin İngilizlerden terhis edilmesinin ardından profesyonel Hint birimlerine giderek daha fazla bağımlı olduğu için hatırlanmalıdır¹⁵⁵. Bu yönüyle Londra Müslümanlarının etkinliğinin giderek arttığını söylemek yanlış olmaz. En azından o sırada Müslümanlara askerlik anlamında ihtiyacı vardır.

Bir taraftan konferans, Osmanlı Devleti'ni Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi Anadolu'nun ortasında küçük bir devletçik haline getirmeye çalışırken, *Anglo-Ottoman Society*, Barış konferansına yazdığı bir mektupta; "*Yalnız İngiltere ve Hindistan menfaati adına değil, dünya barışı için de, Türkiye'nin, Trakya, Anadolu ve başkenti İstanbul'dan*

¹⁵² Alex Lubin, *Geographies of Liberation The Making of Afro-Arab Political Imaginary*, University of North Carolina Press, Nort Carolina 2014, s. 49.

¹⁵³ Thanassis Bravos, "The Allied Note of 23rd September and Great Britain's Retreat on The Question of Eastern Thrace", *Deltio Kentro Mikraasiatikon Spoudon*, Vol.XIII, 1999-2000, s. 199.

¹⁵⁴ M.A.Sherif, *Brave Hearts: Pickthall and Philby Two English Muslims in a Changing World*, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur 2011, s. 28-29.

¹⁵⁵ Briton Cooper Busch, *Mudros to Lausanne Britain's Fronter in West Asia 1918-1923*, State University of New York Press, New York 1976, s. 216-217.

*mahrum edilmeyeceği yolundaki sözüne bağlı kalmasını*¹⁵⁶ ister. Lucknow'dan¹⁵⁷ Abdul Bari isimli bir kişi tarafından 30 Ocak 1920 tarihinde Curzon'a gönderilen yazıda ise; Müslüman Devletlerin, Avrupa Türkiye'sinin, Edirne'nin ve İstanbul'un kaybedilmesini kabul etmeyeceği ve ısrarla Türkiye'nin bütünlüğünü istediği yazılır¹⁵⁸. Konferansa sıklıkla gönderilen mektuplarda hep aynı şey tekrarlanır: Türkiye'nin Asya ve Trakya topraklarının paylaşılmaması¹⁵⁹. Ayrıca Paris Barış Konferansı başkanlığına mevcut Başbakan dışında bir başka kişi atanırsa, Barış Konferansı Başkanının adı ve resmi konutu hakkında bilgi verilmesi de istenir¹⁶⁰. Bu mektuplara cevap verilip verilmediğini bilinmemekle birlikte, bütün cemiyet ve çeşitli misyonlara hitap eden dokümanlar oluşturulmuştur. Hatta mektup vb belge sayısı o kadar çoğalmış olmalı ki bunun için yeterli sayıda kişi ve makine talebinde bulunulur¹⁶¹.

Arthur Field tarafından başbakana gönderilen 12 Şubat 1920 tarihli bir başka mektupta da, konferansın başkanının muhtemelen Lloyd George olacağı tahmin edilir ancak Paris Barış Konferansı'nda aynı başkanın devam edip etmeyeceği, ayrıca Türkiye meselesinde kimin etkili olacağı sorulur¹⁶². Aslında burada bütün konferanstaki üyeleri etkilemenin mümkün olmayacağı düşünülmüş olsa gerek ki, konferans başkanı üzerinden baskı kurulması hesap edilir. Bu baskılar hiç şüphesiz din birliği üzerinden yapılır. Mesela Lord Curzon'a Abdulbari tarafından gönderilen bir mektupta; *"Hindistan'ın sadakati ve İslamiyet dostluğunu küçümsememeniz için Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü üzerine ısrar eder"*¹⁶³ diyerek Curzon üzerinde Hindistan Müslümanları adına baskı kurar.

Başbakana gelen dilekçelerin gittikçe artması üzerine, gelen belgelerin ayrı ayrı girilmesi ve böyle dilekçelerle ilgilenebilecek kişilerin detaylı incelenmesini istenir¹⁶⁴. Öyle ki gelen bu telgrafların incelenmesi için bazen ilgili yerlere gönderilir. Hindistan Müslümanlarının genel düşüncelerinin ne olduğunu öğrenmek

¹⁵⁶ FO. 371/5140. E 293/139/44. Anglo-Ottoman Society'den Barış Konferansına 12 Şubat 1920; Tevfik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, Yenigün Haber Ajansı Yayını, Basım yeri yok 2000, s. 50.

¹⁵⁷ Lucknow, Delhi'den sonra Hindistan'ın en büyük ikinci şehridir.

¹⁵⁸ FO. 371/5140. E 490/139/44. Abdul Bari'den Lord Curzon'a 30 Ocak 1920. Bunun altına düşülen notta: Hindistan'da Türk kışkırtıcıların liderinin Abdul Bari olduğu ve herhangi bir eyleminin olmadığı yazmaktadır.

¹⁵⁹ FO. 371/5140. E 139/139/44. Anglo-Ottoman Society'den Barış Konferansına 16 Şubat 1920.

¹⁶⁰ FO. 371/5140. E 297/139/44. Anglo-Ottoman Society'den Başbakana 12 Şubat 1920.

¹⁶¹ FO. 371/5140. E 294. M.P.A Hankey'den Lord Hardinge 18 Şubat 1920.

¹⁶² FO. 371/5140. E 297. Arthur Field'den Başbakana 12 Şubat 1920.

¹⁶³ FO. 371/5140. Abdul Bari'den Lord Curzon'a.

¹⁶⁴ FO. 371/5140. E 294/139/44. M.Hankey'den Lord Hardinge 18 Şubat 1920.

için India Office'den gelen telgrafla genel valiye iletilir. Burada oluşturulduğu muhtemel hilafet heyetinin hareketleri gözlemlenir. Hindistan'dan Londra'ya gönderilen bir yazıda bu durum açıkça görülebilir. Bu yazıda hilafet heyetinin daha önceden Türkiye'yi ziyaret edip etmeyeceği sorulmuş olmalı ki, şimdilik heyetin böyle bir niyetinin olmadığı yazılır¹⁶⁵. Konferans sırasında sürekli olarak Türkiye'nin geleceğine ilişkin Başbakan'a mektuplar yazılır ve onunla görüşmeler talep edilir. Bunun sayısı 13'e kadar çıkar.¹⁶⁶

Topluluk elindeki bütün kozları oynar ve toplu bir bildiri ile Curzon'a bir kez daha başvuru yaparlar. 5 Ocak 1918 tarihinde İngiltere Başbakanı'nın yaptığı konuşma ile Hindistan'da geniş bir tanıtım elde edildiği ve bu konuşmada Türkiye'ye yapılan atıfların ciddi birer vaat olmasının evrensel olarak kabul gördüğü göz önüne alınması istenir.

“Devlet adamlarının böylesine ağır söylemlerinin Avrupa’da itibar edilemeyecek kadar çok olmasına rağmen, Doğu’da hala güvenilir oldukları gerçeği göz önüne alındığında; bu kadar kamuya açık ve ciddi bir şekilde duyurulan bir politikadan en ufak bir sapma, Doğuların tahminine göre sadece konuşmacı ve konuşmacının başkan olduğu hükümetin değil, ayrıca İngiltere’nin de onurunun lekelenmesi demek olacaktır” denir ve sorumluluğun büyüklüğüne temas edilir. Mektubun devamında ise; *“Şu anda Asya ve Kuzey Afrika’nın büyük kısmını çalkalayan yoğun Türkiye tutku ve sempatisi de göz önüne alındığında: biz, altında imzası bulunanlar¹⁶⁷, Doğucu görüşle temas halinde olan insanlar olarak, Yunanlı birlikler tarafından yapılan nüfus ağırlığı Türk olan Aydın vilâyetinin işgalini utançla görüyor; Trakya’nın bir kısmının hatta Konstantinopolis’in kendisinin Türk imparatorluğundan koparılabilmesi gibi gerçekler ve söylentiler nedeniyle, Asya’nın uzunluğu ve genişliği boyunca ve ayrıca Mısır’da Anti-İngiliz*

¹⁶⁵ FO. 371/5140. E 407/139/44. İndia Office'den London'a 20 Şubat 1920. Ancak bu telgrafın altına: *“The Times e göre heyet zaten çoktan Venedik’e varmıştı.”* Şeklinde not düşülmüştür.

¹⁶⁶ FO. 371/5140. E 293/139/44. W.S.Edmunds'tan Arthur Field'e 24 Şubat 1920; FO. 371/5140. E 293/139/44. Arthur Field'dan Foreign Office 24 Şubat 1920; FO.371/5140. E 139/139/44. Arthur Field'dan Foreign Office Şubat 1920.

¹⁶⁷ Bunun altında imzası bulunanlar arasında Pickthall başta olmak üzere, (Lord Mowbray & Stourton, (Lady) Mary Mowbray & Stourton, (Lord) Lamington, (Lord) Abington, (Lord) Cecil Manners, (Lady) Clare Annesley, (Sir) J.P. Hewett, (Sir) J.G. Harbottle, (Tümgeneral) J.B.B Dickson, (Tuğgeneral) H. Conyers Surtees, (Yarbay) D.C. Phillott, Edward G. Browne (Cambridge Üniversitesinde Pembroke College Öğretim Üyesi), (Albay) W. Bromley Davenport, (Yüzbaşı) E. N. Bennet, C.F. Ryder, Douglas Fox Pitt, James S. North, Annabel Jackson. (Mrs. Huth Jackson.), C. Vincent Morgan, W. O'Sullivan Molony, T.W. Harries, Esq. (Balliol, Oxford.), A.P. Tully, Ronald G. Armstrong, W.B. Forster Bovill, Herbert Cole, Clara Gilbert Cole, Muriel E. Pickthall, (Teğmen) Bryan Mahon yer alıyordu.

Çeviri sırasında kâğıdın üzerinde bir filigran olduğunu fark ettik. Filigran üzerinde *“Allstrong Linen”* ve *“British Make”* yazıları ile birlikte bir de logo bulunuyor. Logo çok anlaşılır olmasa da, yazılardan yola çıkarak kâğıt üzerindeki filigranın 1920 yılına ait kadın giyim modasıyla ilişkili olduğunu anlaşılmaktadır.

*duyguların inkâr edilemez biçimde büyüdüğünü fark ediyoruz*¹⁶⁸ uyarısında bulunulur. Buradaki uyarının çerçevesi sadece Türkiye ile ilgili değil bütün dünya barışını alakadar edecek bir mahiyettedir. Aksi takdirde dünya barışı yok olacaktır. Böylece faaliyetler devam eder ta ki Türkiye’de Mustafa Kemal’in önderliğinde başlayan Milli Mücadele nihayetlenip, barışın zorunlu hale gelmesine kadar.

Sonuç

19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere’deki hükümet değişimi Osmanlı-İngiliz ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde Türklere nefreti ile bilinen Liberal Parti lideri Gladstone hükümeti iş başına gelmiştir. Osmanlı ile olan ilişkilerin bozulması muhtemeldir ki İngiltere kamuoyunda da bazı kişilerin rahatsızlık duymalarına sebep olmuştur. Bu gelişmeler karşısında 1896 yılında Londra’da ilk kez bir Türk dostu cemiyeti kurulmuştur. Bunun öncelikli amacı basın yayın yoluyla hükümeti ve kamuoyunu etkilemektir. Bu durum I. Dünya Savaşı’nın başlayacağı döneme kadar devam etmiştir. Savaş öncesinde ise *The Anglo-Ottoman Society*’nin kuruluşuna şahit olunur. Şüphesiz *Anglo-Ottoman Society* ve *Ottoman Association*’un kurulmasında *Ottoman Committee*’nin rolü vardır.

Anglo-Ottoman Komitesi 1913 Ağustos’undan itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. Aralık ayında yapılan oylamayla komite kapanmış, aynı hareket *Anglo-Ottoman Society* adı altında sürdürülmeye başlanmıştır. 1913 Aralık ayında Pickthall ve Quilliam yanı sıra, Pan-İslam ve Pan-Afrikalı gazeteci Duse Muhammed Ali ve onun arkadaşı Türk yanlısı Arthur Field Türk çıkarlarını savunmak için bu komitenin kurulmasında öncülük etmişler ve derneğin kuruluşuyla birlikte hedefini de saptamışlardır. Buna göre derneğin amaçları şu şekilde sıralanmıştır:

* Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğüne karşı yapılacak herhangi bir tecavüze karşı direnmek.

* Bu bütünlüğün, Britanya İmparatorluğu için stratejik ve ticari önemini vurgulamak.

* Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere’nin dostluğunu korumak ve Türkler ve İngilizler arasında samimi bir anlayış geliştirmek.

Bu dernek içerisinde yer alanlar Lord Mowbray gibi asilzade ailesinden, yine Aubrey Herbert gibi bir kontun oğlundan, muhafazakâr milletvekillerinden

¹⁶⁸ FO. 371/5140. E 139. Anglo-Ottoman Society’den Lord Curzon’a 18 Şubat 1920.

gazetecilere kadar geniş bir yelpaze oluşturmuştur. Her ne kadar böyle etkili isimler bu dernekte yer alsada faaliyetlerinin etkisi de aynı oranda görülmemiştir. I. Dünya Savaşı başlamadan evvel dernek çoğunlukla Osmanlının toprak bütünlüğü ve İngiltere'nin savaş çıkacaksa bile Osmanlı ile aynı safta yer alması gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Fakat burada ilginç birkaç nokta vardır. Mesela bu dernek içerisinde Rus göçmeni liberal haham Jaakoff Prelooker'in, hahambaşısıdır ve Siyonist önderlerden olan Moses Gaster'in, Yahudi gazeteci Lucien Wolf'un yer almış olması şaşırtıcıdır. Çünkü bunlardan bazıları o dönemde Osmanlı toprağı olan Kudüs'e yerleşmek niyetinde olan Siyonist destekçisidir. Bunların dışında ilginç olan bir şey daha vardır ki, o da Aubrey Herbert'in bu dernekte Osmanlı toprak bütünlüğünü savunurken diğer taraftan da savaş başlayınca Lawrence ile birlikte Arap Bürosu'nda Osmanlı'nın Arap coğrafyasının ayaklanma hazırlıklarını yapmış olmasıdır. Bütün bunlar akla acaba bu dernek ısmarlama bir kuruluş mu sorusunu getirmektedir. Ancak dernek üyelerinin kim olduklarının ve düşünce yapılarının ötesinde, dernek ısmarlama mı yoksa hakikaten mi Osmanlı toprak bütünlüğünü savunuyordu, bu sorunun cevabını bulmak güç. Çünkü bunun haricinde çok fazla bilgiye rastlanmamıştır. Bunun yanısıra Duse Muhammed Ali, Marmaduke Pickthall ve Abdullah Quilliam gibi gerçekten bu işin samimi taraftarlarını da zikretmek gerek.

Osmanlı'nın savaşa girmesinden sonra ise Duse ve Pickthall daha ön planda görünürler ve her ne kadar Osmanlı-İngiliz ittifakını gerçekleştirememiş olsalar da bu kez de farklı bir öneri öne sürerler: Osmanlı ile ayrı barış. Bunlar çeşitli vesilelerle barış için zemin yoklarlar lakin umduklarını bulamazlar. Savaş süresinde bu böyle devam eder ve bir yandan da kamuoyu etkilenmeye çalışılır ancak bu faaliyetler kısıtlı bir çerçeveyi aşamaz. I. Dünya Savaşı sona erip de Osmanlı savaştan yenik çıkınca bu kez de adil bir barış üzerinde yoğunlaşılır. Bunun yanında Trakya, Anadolu ve bilhassa İstanbul'un Osmanlı'da bırakılması ve Halifeliğin korunması da bu süreçte sıkça vurgulanır. Bu girişimler Hindistan üzerinden de yapılır ve İngiliz Hükümeti'ne hilafet hatırlatılır. Ancak asıl sonuç bunlardan değil, Milli Mücadele'nin Türkiye'de kazanılmasıyla elde edilir. Bütün bunlarla birlikte var olduğu dönemde bu topluluk etkili bir biçimde çalışmış ve İngiliz Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir. Elde edilen net bir kazanç gözükmesine de Osmanlı'nın dışarıda dernekleşme ya da lobileşme faaliyetinin ilk örneğini teşkil eder.

KAYNAKLAR**Arşivler :*****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)***

Hariciye Sefareti

Dahiliye Kalem-i Mahsus

Somerset Recording Bureau (United Kingdom)

Aubrey Herbert Documents, DD/DRU/33.

Aubrey Herbert Documents, DD/DRU/43.

National Archives (UK)

Foreign Office

Kitap

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Bryklioğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, Yenigün Haber Ajansı Yayını, Basım yeri yok 2000.

Busch, Briton Cooper, *Mudros to Lausanne Britain's Frontier in West Asia 1918-1923*, State University of New York Press, New York 1976.

Duffield, Ian, *Duse Mohamed Ali and The Development of Pan-Africanism*, Volume II, Edinburgh University, Ph. D. Thesis, October 1971.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşıyla ilgili İngiliz Belgeleri*, Türkiye İş bankası Yay. İstanbul 2001.

Lubin, Alex, *Geographies of Liberation The Making of Afro-Arab Political Imaginary*, University of North Carolina Press, Nort Carolina 2014.

Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969.

Murad, Yahya, *Mucemu Esmâ'î'l Müsteşrikin*, Beyrut 1425/2004.

Schneer, Jonathan, *Balfour Deklerasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2012.

Sherif, M.A., *Brave Hearts: Pickthall and Philby Two English Muslims in a Changing World*, İslamic Book Trust, Kuala Lumpur 2011.

_____, *The Abdullah Yusuf Ali Memorial Lecture*, İslamic Book Trust, Kuala Lumpur 2008.

The Marcus Garvey and Universal Negro Improvement Association Papers, Editor: Robert A. Hill, Volume I, 1826-August 1919, University of California Press, Los Angeles 1983.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789 - 1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

Walberg, Eric, *From Postmodernism to Postsecularism: Re-emerging Islamic Civilization*, Clarity Press, Atlanta 2013.

Wilson, M.Brett, *Translating the Quran in an Age of Nationalism: Print Culture and Modern Islam in Turkey*, The Institute of Ismaili Studies, London 2014.

Makaleler

“Mohammed Marmaduke William Pickthall”, *The Encyclopaedia of Islam*, (New Edition), Vol. VIII, Leiden, ss. 305-306.

“Muhammad Marmaduke Pickthall: First Muslim English Translator of The Qur’an”, *Encyclopaedia of The Holy Qur’an*, Vol. IV (Edit. N.K. Singh- A.R. Agwan), Delhi 2000, ss. 1036-1037.

“Personalialia”, *Islamic Culture*, Vol. 11, No. 1, Year 1937, s. 138-143.

“The Anglo-Ottoman Movement”, *The New Age*, 15 January 1914, ss. 349-349.

“The Ottoman Association”, *African Times*, 9 June 1914, ss. 284.

“The Powers and Turkey”, *Islamic Review*, Vol: II, No: II, February 1914, ss. 61-64.

“The Present War and The Prophet of Islam”, *Islamic Review*, Vol: 2, No: 8, September 1914, ss. 385-386.

“Yesterday, Today, Tomorrow”, *African Times*, Vol. I, No. 20, 4 August 1914, ss. 449-450.

Al-Qidwai, “Turkey and Great Britain”, *Islamic Review*, Vol. III, No.I, January 1915, ss. 35-37.

Ansari, K. Humayn, “Pickthall, Muslims of South Asia, and the British Muslim Community of the Early 1900s”, *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, ss. 23-46.

_____, “The Woking Mosque: A Case Study of Muslim Engagement with British Society since 1889”, *Immigrants & Minorities*, Vol.21, No.3, November 2002, ss. 1-24.

Arkan, Zeki, “Sir Paul Rycout”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXII, İstanbul 2003, ss. 109-139.

- Blackhirs, Rodney, "Muhammad Pickthall and the Twilight of Classical Islam", *Crossing Religious Frontiers Studies in Comperative Religion*, Edited: Harry Oldmeadow, World Wisdom Published, Indiana 2010, ss. 135-140.
- Bravos, Thanassis, "The Allied Note of 23rd September and Great Britan's Retreat on The Question of Eastern Thrace", *Deltio Kentro Mikraasiatikon Spoudon*, Vol. XIII, 1999-2000, s. 179-208.
- Burian, Orhan, "Kraliçe Elizabeth'den Sultan Üçüncü Murad'a gelen Hediyenin Hikayesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 1-2, Mart-Haziran 1951, ss. 19-41.
- _____, "Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 1-2, Mart-Haziran 1951, ss. 1-17.
- Clark, Peter, "Pickthall The Translator Novelist", *Inquiry*, Vol. 3, No. 5, May 1986, ss. 57.
- _____, "Pickthall's Busy Years: 1931-32", *Islamic Culture*, Vol. LXXIII, No. 4, 1999, ss. 45-62.
- Geaves, Ron, "Abdullah Quilliam (Henri De Léon) and Marmaduke Pickthall: Agreements and Disagreements between Two Prominent Muslims in the London and Woking Communities", *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, ss. 72-88.
- Gilham, Jamie, "Marmaduke Pickthall and the British Muslim Convert Community", *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, ss. 47-71.
- Hayburn, Ralph H. C., "William Pember Reeves, The Times, and New Zealand's Industrial Conciliation and Arbitration Act, 1900-1908", *NZ Journal of History*, 1987, Volume: 21, No: 2, p. 251-269.
- Kahraman, Kemal, "Marmaduke William Pickthall", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV, İstanbul 2007, ss. 270-271.
- Karaca, Taha Niyazi, "The Armenian Question According to Meşveret, The Publication Organ of The Committee of Union and Progress", *Bilgi*, Summer 2011, No: 58, s. 211-224.
- Malkoç, Eminaalp, "Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun Kaleminden Ahmet Rıza Bey ve Yazışmaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Der., Vol. 6, No. 12, 2007, s. 93-162.

- O'Malley, Kate, "Metropolitan Resistance: Indo-Irish Connections in the Inter-War Period", *South Asian Resistances in Britain 1858-1947*, (Editors: Rehana Ahmed- Sumita Mukherjee), Continuum, London 2012, ss. 125-140.
- Parkinson, J., "Turkey and the Crisis", *Islamic Review*, Vol. II, No. 11-12, December 1914, ss. 588-589.
- Pickthall, Marmaduke, "Egypt and The Canal", *The New Age*, Vol. XVIII, No. 9, 30 December 1915, s. 202.
- _____, "The Project of Partition", *The New Age*, Vol. XVI, No. 16, 18 February 1915, ss. 424.
- Roth, Cecil, "Moses Gaster", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Volume: 7, s. 394.
- _____, "Lucien Wolf", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Volume: 21, s. 138-139.
- Seddon, Mohammad Siddique, "Pickthall's Anti-Ottoman Dissent: The Politics of Religious Conversion", *Marmaduke Pickthall Islam and the Modern World*, (Ed. Geoffrey P. Nash), Leiden/Boston 2017, ss. 89-105.
- Temel, Mehmet, "Ulusal Çıkar Politikası Açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne ve Milli Mücadele'ye Bakışı", *Balikesir Üniversitesi SBE Dergisi*, C.1, S.1, Ocak 1998, ss. 120-134.
- Yoshiko, Kurita, "The Sudanese Diaspora in Politics: Felix Dar Fur, Duse Muhammad Ali, Ali Abd al Latif", *The Influence Of Human Mobility In Muslim Societies*, Edited: Kuroki Hidemitsu, Routledge Press, Newyork 2009, s. 179-194.